

David og Hall.

Krisen i Danmarks historie 1863.

Kritisk studie.

1. *Den historiske kritiks hundredaar.* 1924 var hundredaaret for den kritiske historieforskningens store gennembrud med Rankes *Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber*, 1926 hundredaaret for første bind af *Monumenta Germaniæ historica*. Under kamp og haardnakket modstand er den historiske kritik derefter i dette hundredaar trængt stedse mere igennem i al europæisk og nu ogsaa amerikansk historieforskning. Den har stedse mere uddybet og forfinet sin metode. Kritiken er nu det bærende grundlag for historieforskningen; alle erkender, at kun gennem den metodiske kritik kan historieforskeren naa til rigtigere opfattelse og fremstilling af fortiden, selvom der endnu rundt om i landene forekommer historikere, der ikke gerne aabent vil vedstaa denne virkelighed. Hvis ikke verdenskrigen havde sprængt vort slægtleds videnskabelige internationale samarbejde, kunde og burde hundredaaret være fejret ved, at forskere af alle lande havde skildret den historiske kritiks sejrsgang. Opgaven havde ikke været let, maaske næppe gennemførlig; Bresslaus skildring (1921) af *Monumenta Germaniæ*s historie 1819—1919 er kun et blad deraf, omend det vigtigste. Tynget af sit mægtige stof skrider historieforskningen imidlertid saa uhyre langsomt frem, at man maaske fejrer hundredaaret bedre ved at se frem end ved at se tilbage, bedre ved at klargøre sig, hvor der er nye opgaver og nye omraader for den historiske kritik end ved at betragte det arbejde, der allerede er gjort.

Den historiske kritik har vundet sine store sejre paa de historiske beretningers omraade; thi diplomatiken havde allerede, længe inden den fremkom, fundet faste regler for den kritiske vurdering af dokumenterne, den vigtigste gruppe af de historiske levninger. I det forløbne aarhundrede har diplomatik og kritik arbejdet haand i haand, og det største resultat af deres samarbejde har været at fastslaa, at hvor levning, som regel dokument, staar mod beretning, maa beretningen vige for dokumentet. Beretningerne er dog uundværlige eller værdifulde kilder, og det har vist sig, at jo oftere kritikken sammenholder beretning med beretning eller beretning med dokument, jo oftere den paaviser den ene beretnings afhængighed af den anden eller af et dokument, des rigere og sikrere viden udvinder vi af beretningen. Det er sandt, at kritikens arbejde atter og atter udskyder meddelelser i beretningerne som uholdbare og urigtige overfor ældre eller andre vidnesbyrd. Denne udskyden af beretningernes meddelelser har ofte paadraget den historiske kritik en taabelig beskyldning for at være »negativ«. Sandheden er, at alt kritisk historisk arbejde er positivt, fordi det bringer os rigtigere forestillinger om fortiden.

Dette kritikens arbejde med de historiske beretninger der har ført til og fortsat stadig vil føre til udvindelse af nye videnskabelige kendsgerninger, har dog gennemgaaende holdt sig indenfor den grænse, som Ranke drev kritikken frem til, da han i 1824 anlagde dens metode paa historiske beretninger fra 16. aarh. og paaviste, at selv naar beretterne som Guicciardini var samtidige øjen- og ørevidner til begivenhederne, vilde de dog ofte skrive ikke ud af deres egen primære erfaring, men bruge ældre kilder til deres fremstilling, omend de derved gjorde denne sekundær. Den historiske kritik har underlagt sig næsten alle beretninger fra tiden indtil 16. aarh., den er stadig optaget af at studere dem og vinde ny resultater for historieskrivningen af sit studium. Den tager hver beretning for sig, giver omhyggelige beskrivelser af den ydre form, hvori den foreligger, ligetil millimetermaal af dens format, forklarer skriften og stilen, paa-

viser afhængighed af andre beretninger, udforsker endelig udførligt beretningens særlige tendens. Men saa omhyggeligt arbejder historikeren endnu kun nu og da med beretninger, der er yngre end 16. aarh. Mange af dem er trykte beretninger fra samtiden, og ellers ligger de i hobetal i arkiverne; de benyttes af historikerne, men ingen af disse anser det for nødvendigt at anvende den historiske kritiks strenge regler paa disse beretninger fra de sidste tre aarhundreder. Hvorfor? Aarsagen er, at naar historikere arbejder indenfor dette omraade, betragter de endnu beretningerne paa ganske samme maade, som historikerne før 1824 saa paa beretningerne fra tiden indtil 16. aarh. De gamle historikere var ikke ukritiske; de var tværtimod som alle historikere før og efter dem besjælet af en endog meget livlig kritisk sans, fordi de, som allerede Beda, alle vidste, at historikerens første pligt er stræben efter at finde sandheden, vera lex historiae. Men de vurderede kilderne til historien og særlig beretningerne efter et almindeligt skøn over deres forfatteres troværdighed. Hvitfeldt er et slaaende eksempel herpaa; han var en endog meget kritisk historieskriver, men hans kritik beroede alene paa et personligt skøn: »det sigis oc, at marsk Stig skal hafve undsagt kongen offentlig . . . men det holder ieg kun for snack, thi derom findis intet udi historien, kun i en vise». Ganske saaledes staar historikeren, der arbejder med tiden efter 16. aarh., endnu overfor beretningerne. Han gør aldrig en metodisk undersøgelse over den enkelte beretnings vidneværdi; han nøjes med at skønne over beretterens troværdighed. Breve fra en mand, der efter hans skøn er et paalideligt vidne, anvendes uden betænkning som troværdig kilde, skønt hvert eneste af dem burde kritisk behandles af den simple grund, at nogle af en højstaaende politikers breve kan være oprigtige og sandfærdige, andre ikke, alt efter de forhold, hvorunder de er skrevet. Memoirer fra aarhundreder senere end 16. burde ganske særligt underkastes samme omhyggelige kritiske undersøgelse med hensyn til materiale, haandskrift, afhængighed af andre kilder og tendens, som middelalderlige kilder altid gøres til genstand for. Derom

er der for tiden efter 16. aarh. aldeles ikke tale; her hersker endnu kun historikerens personlige skøn over beretterens personlige vidneværdi i al almindelighed.

Dette forhold maa i allerhøjeste grad svække de fremstillinger, der gives af den historiske udvikling i disse sidste tre aarhundreder. Det er ikke langt fra, at man kan mene, at vi har sikrere viden om Danmarks historie i 13. aarh. end om Danmarks historie i 18. aarh. Til Danmarks historie i 13. aarh. er der kun faa kilder, men de er atter og atter udforskede og gennemarbejdede, og dette gennemforskningsarbejde har givet meget gode resultater. Det 18. aarh.s Danmarks historie er alene skrevet paa historikernes skøn over værdien af de mangfoldige beretninger, der foreligger, men som, naar de ikke er kritisk behandlede enkeltvis, kun giver et meget løst omrids af landets virkelige historie i den tid.

Den kritiske skoles arbejde med middelalderlige kilder har vist, at selv naar der ikke mere er nye kilder at fremdrage, kan dog det inderligere studium af de allerede foreliggende bringe nye og hidtil upaaagtede kendsgerninger indenfor historikerens synskreds. Hvis et kritisk arbejde indenfor senere tiders historie i fuldt omfang tages op, maa lige saa store resultater kunne naas. I nogle kritiske studier til nyere dansk historie, der er fremkommet i Dansk Historisk Tidsskrift¹, har jeg allerede fremført dette synspunkt, hvor det gælder udforskningen af Danmarks historie. Her anlægger jeg det paa et par historiske beretninger fra 19. aarh. og tror at kunne paavise, at disse kan give adskillig mere oplysning end vi hidtil har haft om dansk politik i 1863, naar de behandles efter en metodisk kritisk historieforsknings regler.

2. *Davids optegnelser.* De beretninger, jeg betragter, er C. N. Davids optegnelser om hans del i de politiske begi-

¹ Erik Arup: Kritiske studier i nyere dansk historie I: Bernstorff og Holstein. Dansk hist. Tskr. 9 R. I, 129—213 (1919). Intermezzo: Bernstorff og Moltke. Dansk hist. Tskr. 9 R. II, 78—135 (1921). Den her offentliggjorte studie skulde have indgaaet heri som II: David og Hall.

venheder i Danmark i vinteren 1863¹, hvoraf jeg i det følgende genoptrykker de partier, der afgiver grundlag for min undersøgelse. Men jeg maa først præsentere forfatteren.

Christian Georg Nathan David blev født 1793 16 jan., blev 1823 doktor i nationaløkonomi i Göttingen, gik 1830 over til kristendommen og blev samtidig professor i nationaløkonomi ved Københavns Universitet. Han holdt derefter forelæsninger i sit fag, hvorved han kunde tillade sig frit at kritisere den danske statshusholdning under Frederik 6. 1834 14 septbr. stiftede han sammen med Johs. Hage ugebladet Fædrelandet, der meget hurtigt bragte artikler, som den ene-vældige regering ikke mente at kunne tolerere. Allerede tre maaneder efter blev David derfor tiltalt for presseforseelser, men 1835 2. decbr. frifundet af Højesteret. Det var sikkert hans lykkeligste dag, da han saa sig tiljublet af hele den unge liberale opposition i Danmark. Til gengæld blev han 1836 afskediget som professor af Fredrik 6.s haardhændede regering.

Meget hurtigt løb dog den politiske udvikling fra David. Der kom yngre mænd frem, som han ikke kunde gaa i spænd med. Orla Lehmann gjorde 1838 den liberale bevægelse i Danmark til nationalliberal; den vending kunde David ikke gøre med. Decbr. 1839 blev Fædrelandet til et dagblad; David hang paa en tid, men maatte snart give tabt overfor Giødwad og Ploug, der blev dagbladets redaktører. Han var da ogsaa selv blevet fornemmere; 1840 valgt til borgerrepræsentant blev han 1841—1848 raadmand i København. Som saadan modtog han i 1845 ridderkorset af Christian 8., denne handling benyttede Lehmann og de andre unge nationalliberale sig af til at fjerne den kundskabsrige og særdeles indsigtfulde David fra den liberale opposition, fordi han havde taget mod en anerkendelse af den regering, som de bekæmpede. Følgen af denne bortvisning var, at David gled stedse

¹ C. N. Davids optegnelser om aarene 1863—1865. Meddelt ved Aage Friis. Dansk Hist. Tskr. 8 R. V, 45—99 (1914). Jeg følger nøje prof. Aage Friis' tekstredaktion, hvori alle rettelser i teksten er angivet ved skarpe parenteser.

tydeligere over i den konservative lejr; for den af Orla Lehmann proklamerede nationalisme havde han aldeles ingen sympati. Han blev derfor vraget ved valgene til nationalforsamlingen 1848, men blev kongevalgt og stemte som saadan mod grundloven af 1849, 5. juni. Hans ubestridelige dygtighed bevirkede, at han 1848 blev overinspektør for fængselsvæsnet i Danmark, 1854 chef for det da nyoprettede statistiske bureau, 1858 nationalbankdirektør. Men han var da bragt til det punkt, at han af sit ganske hjerte hadede det nationalliberale parti og alle dets mænd, fordi de havde forkastet ham som medarbejder. Han havde da ganske sluttet sig til helstatspartiet og navnlig til Bluhme, der var helstatspartiets og de konservatives fører. Sammen med Bluhme kom han da til at tilhøre den snævre kreds af konservative oppositionelle, der i kong Frederik 7.s senere aar, da kongen saa aldeles syntes at have kastet sin indflydelse i de herskende nationalliberales vægtskaal, saa hen til og samlede sig om tronfølgeren, prins Christian.

Denne modsætning kom til en krise, da kong Frederik 7. døde 15. novbr. 1863 og efterfulgtes af prins Christian som Christian 9. I den krise, der opstod af kongeskiftet, fik ogsaa David sin del, ja, han blev i sin høje alder, 70 aar gammel, lige med et en person af en politisk betydning, som hele hans virksomhed i yngre aar aldrig havde kunnet bringe ham til. Han var, da dette skete, ikke netop en trænet politiker og blev vel derfor noget overrasket af den betydning i dansk politik, han pludselig fik; han var vel ogsaa derfor noget desorienteret i denne nye stilling, frygtsom gammelmand som han dog nu var. Men hans politiske betydning holdt sig en tid; da Bluhme 11. Juli 1864 dannede sit ministerium efter Monrads, blev David finansminister deri og under Bluhmes alderdomssvækkelse et meget indflydelsesrigt medlem deraf til dets afgang i novbr. 1865.

Paa denne baggrund maa det ses, at David to gange har gjort optegnelser om sin politiske virksomhed i novbr. og decbr. maanederne af 1863. Hans første beretning er saa at sige samtidig; i en fremstilling, som han daterer 2. decbr.

1863 giver han en skildring af, hvad han har foretaget sig som politiker siden kong Frederik 7.s død 15 novbr. 1863, og han fortsætter denne beretning næsten som en dagbog, saa at han 27. decbr. 1863 nedskriver et referat af forhandlingerne hos kong Christian 9. dagen før. Det mærkelige er, at han ti aar senere, da han over 80 aar gammel er paa besøg hos en datter i Wien, kort før sin død, der indtraf 18. juni 1874, føler trang til paany at give en skildring af sin deltagelse i de politiske begivenheder i novbr.—decbr. 1863. Dette har han imidlertid gjort, og der er derfor god foranledning til at foretage en sammenligning mellem hans første beretning fra 1863 og hans anden fra 1874.

3. *Forhistorien til 18. novbr. 1863.* Inden jeg gaar over hertil, maa jeg dog give en kort oversigt over dansk politik i aaret 1863. Da var siden febr. 1860 Hall atter konseilspræsident og udenrigsminister, medens Orla Lehmann, udpræget nationalliberal og skandinav, siden 1861 var indenrigsminister. Andræs fællesforfatning af 2. oktbr. 1855 var den for hele det danske monarki gældende, men Holstenernes obstruktion i de forløbne aar havde ført til, at den danske regering 30. marts 1863 havde udstedt en kundgørelse om, at den agtede at sætte denne fællesforfatning ud af kraft, at give Holsten en særlig forfatning og at udarbejde en fællesforfatning for kongeriget Danmark og Slesvig, forsaavidt angik deres fælles anliggender. Denne kundgørelse var et aabent brud med de aftaler fra 1851—52 med Preussen, der havde fastslaaet, at Slesvig aldrig maatte bringes i nærmere samhørighed med kongeriget Danmark end Holsten. Men Halls regering mente overfor Holstenernes obstruktion at burde se bort herfra; den ønskede ogsaa under Lehmanns indflydelse at hævde Ejderpolitiken, der hvilede paa forestillingen om, at Slesvig i dets helhed var en del af det nationale danske rige. Trods kraftige indsigelser fra det tyske forbunds side gik regeringen videre i sin Ejderpolitik. For det for hele det danske monarki fælles rigsraad forelagde Hall 28. septbr. 1863 regeringens forslag til en »grundlov for kongeriget Danmarks og

hertugdømmet Slesvigs fælles anliggender». Dette forslag blev af alle, ikke blot Danmarks tyske fjender, betragtet som en tilkendegivelse af, at Danmark ønskede at inkorporere Slesvig i sig, og maatte vel ogsaa betragtes saaledes, hvad vel heller ikke laa udenfor den danske regerings tanke dermed. Denne søgte frem for alt en endelig afgørelse af den aarhundredgamle strid om Slesvig mellem Danmark og Tyskland. Da det syntes, at forslaget vilde gaa glat igennem rigsraadet, fremsatte selve konseilspræsidenten Hall endogsaa 6. novbr. et ændringsforslag om, at denne nye fællesforfatning for Danmark og Slesvig skulde træde i kraft 1. jan. 1864. 13. novbr. vedtog Rigsraadet med 40 st. mod 16 det nye forfatningslovforslag med Halls ændring dertil, og dette kunde da indstilles til kongens stadfæstelse.

Men søndagen 15. novbr. døde kong Frederik 7., og det blev hans efterfølger Christian 9., der fik at overveje, om han vilde med sin underskrift stadfæste den nye forfatningslov. Det er paa dette punkt i den politiske udvikling, at den første del af Davids optegnelser sætter ind, og jeg aftrykker derfor her jævnsides den del af hans to beretninger, der omhandler begivenhederne i disse novemberdage.

4. Davids beretninger om 18 novbr.

1863.

1874.

... Allerede oftere havde jeg gjort Prinds Christian i 1863 opmærksom paa, hvor vigtigt det var, at han alvorligt tænkte paa, hvad han vilde gjøre, naar han blev kaldet til Tronen, og til hvilke Mænd han vilde henvende sig. De Svar, som han gav mig, maatte overbevise mig om, at han enten slet ikke eller idetmindste ikke alvorligen tænkte herpaa. Saaledes nærmede sig, under en Sorgløshed fra Prindsens Side, der

maa kaldes svag, ifald man ikke vil kalde den barnagtig, den skjæbnesvangre Dag, da han kaldtes paa Danmarks Trone. Endnu omtrent 14 Dage før Frederik VII's Død, da jeg talte om hans betænkelige Sundhedstilstand, sagde han til mig: »Kongen overlever os begge!»

2. Decbr. 63.

Da det, om ikke før, saa dog efter min Død vil komme paa Omtale, om og hvorvidt jeg har tilraadet eller fraraadet min kongelige Herre og jeg kan tilføje: Ven, Christian 9., at underskrive Forfatningsloven af 18. f. M., saa vil jeg optegne, medens alt endnu er mig i frisk Minde, hvad der i de skjæbnesvangre Dage er passeret mellem H. M. og mig.

Efter at jeg i flere Dage havde været upasselig, og navnlig siden Lørdag Middag holdt mig hjemme, modtog jeg Søndag Eftermiddag Kl. 5 ¹/₂ en Billet saa lydende: »Tør jeg vente Dem, gode Conferenceraad, iaften Kl. 7 hos mig? Deres meget hengivne Christian».

Da jeg til den bestemte Tid infandt mig paa Palaiet, modtog jeg Ordre til at gaae ind i »Prindsens» Værelse og der at vente paa ham, da han var gaaet til Landgreven¹. Nogle Øieblikke derefter kom Prindsen virkelig ogsaa, og fortalte mig, synligen bevæget, at han havde modtaget et Telegram, at Frederik VII var død. At

I de nærmeste Dage saae jeg ikke Prindsen, da jeg paa Grund af Gigtsmerter i Knæet ikke turde gaae ud. Om Torsdagen besøgte mig Etatsraad C. for at see til mig; han fortalte mig, at Professor Lund telegraphisk var bleven kaldt til Glücksborg, tilføiende: »Kongen maa være farlig syg». Saasnart han var gaaet, skrev jeg til Prindsen, meldende ham, hvad jeg havde hørt. Om Fredagen og Lørdagen hørte jeg Intet fra ham. Om Søndagen fik jeg en Billet fra ham, hvori han bad mig om at komme strax til sig. (Billetten maa findes blandt mine Papirer). Jeg klædte mig paa og kørte til Palaiet. Ankommen der heed det sig, at Prindsen var gaaet over til Landgreven hvor han skulde spise til Middag, men at han lod mig bede om at vente paa sig. Indført i hans Værelse sad jeg mig i en Lænestoel og overtænkte Situationen; thi det anede mig, hvad der var hændet. Det varede heller ikke længe, inden han kom, tilsyneladende rolig. »Kongen er død»,

¹ Landgreve Vilhelm af Hessen-Kassel (1787—1867), dansk officer, guvernør i København 1842, general 1848, kong Christian 9.s svigerfader.

vi i Samtalen strax kom ind paa Spørgsmaalet om Stadfæstelsen af den af Rigsraadet vedtagne Fælledsforfatning, var naturligt. Jeg bemærkede imidlertid, at da dette var en Regjeringshandling, kunde der for Øieblikket slet ikke være Tale herom. Det, der nærmest forelaae, var at tiltræde Regjeringen, som forudsatte, at Kongen gav sin edelige Forsikring om at opretholde Grundloven af 2. Octbr. 1855. Dette forudsatte jeg, at Kongen vilde gøre — men hermed var det ogsaa givet, at Deres Kongelige Høihed¹ vilde have Betænkningstid til at overveie det næste høist vigtige Skridt, som skulde gjøres. Med Hentil dette, dristede jeg mig ikke i dette Øieblik at give et bestemt Raad. Meget var at overveie og at tage Hensyn til; paa den ene Side Stemningen i Kongeriget, paa den anden Side Stemningen i Hertugdømmerne og hvorledes man der vilde stille sig med Hensyn til Successionen, ligesom det ogsaa maatte opklare sig, hvorledes Stormagterne betragtede Forfatningsspørgsmaalet, — men i saa Henseende var det af største Vigtighed, at der levnedes Tid til at fatte den endelige Beslutning, der ialfald var uadskille-

lig med Spørgsmaalet, om det var muligt at danne et andet Ministerium end det nuværende, der var identificeret med den nye Fællesforfatnings Stadfæstelse. Herom tvivlede jeg i høi Grad, men ikke desto mindre maatte jeg tilraade D. K. H., til hvilken Bestemmelse De end maatte troe at komme, ikke at overile Dem, men at paastaae, at der maatte gives Dem Tid til at overlægge denne saa høist vigtige Sag. Enig i, at Dannelsen af et nyt Ministerium vilde støde paa uovervindelige Hindringer, maatte det ogsaa erkjendes, at der for Øieblikket ikke kunde tænkes paa Andet end at faae det nuværende Ministerium til at erkjende, at Tronfølgeren ikke blot var i sin fulde Ret, men ogsaa at det kun var en ham paaliggende Pligt, naar han forlangte Betænkningstid for at overlægge det første saa høist vigtige Skridt, som han har at gjøre, efterat have bestegyet Tronen.

var hans Ord til mig, »hvad skal jeg nu gjøre«. »Har De talt med Mænd, som De har Tillid til, og som kunne staa Dem bi som ansvarshavende Raadgivere?» sagde jeg. Paa hans benægtende Svar yttrede jeg. »Saa er der, saavidt jeg skjønner, for det første Intet andet at gjøre end at beholde det Ministerium, som Deres Majestæt med Kronen har arvet efter Frederik VII». Paa hans Indvending, »at han ikke havde Tillid til flere af Ministrene», yttrede jeg for ham, at jeg ikke burde fortie for ham, at han ikke var populair og at han skulde være en meget populair Konges Efterfølger; at de Mænd, han snarest vilde tænke paa for at danne et nyt Ministerium, havde den offentlige Mening mod sig, medens det national-liberale Ministerium, som sad ved Roret, blev baaret af denne. Kongen sad derpaa nogle Øieblikke taus. — »Og skal jeg da underskrive Fællesforfatningen?» sagde han. »Deres Majestæt skal søge at vinde Tid — det er det eneste Raad jeg kan og tør give Dem», svarede jeg. »Hvad troer De, at man vil raade mig til i England?» »Jeg veed det ikke, men jeg skal søge at skaffe Dem det at vide», svarede jeg.

¹ Det er denne Benævnelse, som jeg brugte hele Aftenen under vor Samtale paa en Maade efter hans egen Befaling, thi da Grev Holck — et Quarteerstid efter at jeg var kommet, — i et Ærende fra Landgreven, som Pr. Christian ikke havde truffet om Eftermiddagen, kom til ham og tiltalte ham: Deres Majestæt, sagde han: »Den Titel tilkommer mig først, naar jeg har besvoret Grundloven og er proklameret».

Kongen skrev derpaa en Billet til Hall og ønskede mig en rolig Nat og bad mig undskylde, at han muligvis havde gjort mig en for mit Helbred skadelig Uleilighed. Christian IX var i dette Øieblik ganske Prindsen af Glücksborg.

Da jeg har omtalt hans besynderlige Indifferentisme for hvad der maatte og vilde komme, tør jeg saa meget mindre fortie, at han, da det var kommet, ganske var opfyldt af Tanken, hvad han nu havde at gjøre. Dette viste sig tydeligt, da han i min Nærværelse modtog et Besøg af Landgreven, der, skjøndt denne af ham selv var blevet underrettet om Frederik VII's Død, vilde lykønske Kongen til sin Tronbestigelse. Det viste sig ligeledes, da Grev H. lod sig melde for at modtage hans Befalinger med Hensyn til Staldetaten, der dog ellers laae ham meget paa Hjerte.

Skjøndt det var blevet silde, tog jeg til den engelske Minister Sir August Paget, og fortalte ham, hvad han endnu ikke vidste, at Fredrik VII var død. »Jeg er nu meget spændt paa, hvad Kongen nu vil gjøre og om han vil underskrive Fællesforfatningen», sagde jeg, tilføiende »Hvad troer De, at John Russell vilde raade til?» »Jeg kan ikke vide det», svarede Paget, »men vil De have det, skal jeg telegraphere til Lon-

Klokken 9 om Aften forlod jeg Kongen, da Landgreven kom til H. M. for at lykønske ham, og da han endnu samme Aften ventede Conseilspræsidenten.

Den næste Morgen, da jeg paa hans Befaling var mødt, havde jeg en ganske kort Samtale med ham, i hvilken han kun meddeelte mig, at Minister Hall havde fundet det meget naturligt, at Kongen forlangte Betænkningstid. Han bad mig at komme til sig senere paa Dagen.

Hyldningen fandt som be- kjendt Sted Kl. 12, og jeg havde ikke blot ved det, som passerede udenfor Slottet, og ved hvad jeg ellers erfarede om Stemningen, Leilighed til at sætte mig ind i Situationen, men en Samtale, som jeg havde paa Slottet med Etatsraad Crone, gjorde mig denne end mere anskuelig. Denne iltre Skandinav henvendte sig nemlig til mig, »som han vidste havde megen Indflydelse hos Kongen», for, »at faae ham til at underskrive Forfatningen strax». Paa min Bemærkning, »at H. M. jo allerede havde underskrevet Forfatningen, i

don, at Kongen ønsker Raad». »Nei gjør det ikke, thi Kongen har ikke for mig yttret et sligt Ønske; men det er kun min Mening, at Russells Raad maatte være Kongen høist vigtig». »Godt, saa vil jeg strax telegraphere, at een af Kongens bekjendte Venner for mig har paapeget Vigtigheden heraf». Efterat Sir Paget havde lovet imorgen Formiddag at lade mig vide, om han havde faaet noget Telegram fra London, forlod jeg ham.

Efter Russells Svar skulde Kongen søge at vinde Tid. Med dette Svar gik jeg til Kongen, hvem jeg mødte paa den lille Trappe, der førte til hans Privat-Værelser. Jeg gav ham det der, da han ilede med at komme til Christiansborg Slot, hvor Proclamationen skulde ske.

Kort Tid derefter gik jeg ogsaa derhen, da Rigsraadet var tilsagt til at overvære denne Act. Da jeg gik over Pladsen foran Slottet, var denne allerede overfyldt af Mennesker. Det var en meget støiende og broget Forsamling. Jeg gik ned til mine Colleger i Rigsraadet og med dem op i Audiencegemakket. Der kom Politidirecteuren mig imøde, noget hædsblæsende, og bad mig om at gaae til Kongen førend Proclamationen for at raade H. M. til, naar han træder ud paa Balconen, at forkynde, at han har underskrevet. »Jeg hører ikke til Kongens ansvarsha-

Kraft af hvilken han nu tillæder Regjeringen», svarede Etatsraaden, ja det vidste han, men »han (Kongen) maae ogsaa underskrive Fælledsforfatningen for Danmark-Slesvig idag». Jeg indvendte her imod, at en saadan Iilfærdighed vilde ialfald være et slet Omen for den tilkommende Konges Besindighed, og at jeg umueligt kunde troe, at han, til hvilken Beslutning han end kom, vilde fatte den uden det modneste Overlæg. At Prinds Christian ikke kunde have bivaanet Geheimstatsraadsmøderne, i hvilke den nye Forfatning var debatteret, ifald den overhovedet ikke var blevet til blot i Ministerconferentser, var en Indvendning mod »Folkets» paaberaabte Utaalmodighed, som Etatsraaden haanligen afviste, medens han søgte at gjøre gjeldende, at Kongen maatte skynde sig med at underskrive, da Ingen ellers kunde indestaae for Stadens Fred og Rolighed. Da jeg havde udtalt den Formening, at det ikke blot kunde, men skulde han (Crone), afbrød han Samtalen.

Ad andre Veie var det blevet mig klart, hvorledes ikke blot Mistillid mod det nye Kongehuus blev vakt og næret, men at ogsaa virkelig forbryderiske Planer vare udrugede, hvis Udførelse under den herskende exalterede Stemning ikke kunde anses for en Umulighed. Under Indtrykket af hvad jeg saaledes i Dagens

vende Raadgiveren», svarede jeg ham rolig og bestemt. »Vil De da indestaae for Stadens Rolighed?» »Nei, men det skal De». »Det kan jeg ikke». »Godt, saa vil jeg gaae til Kongen og fortælle ham denne vor Samtale». »Nei, det maa De ikke». »Godt, saa gaaer jeg heller [ikke] ind til Kongen».

Der leve vist endnu mange, som have bivaanet Proclamationen. Kongen traadte fast og rolig ud paa Balconen, han forkyndte Intet om Underskriften, men havde lovet det Ministerene [sic] og det maa være strax meddeelt Stimmelen paa Pladsen, og havde upaatvivlelig Indflydelse paa Stemningen. Jeg har aldrig bebrejdet Ministeriet, at det handlede som det gjorde, eller Kongen, at han gav sit Løfte uden at søge at vinde Tid. Ministeriet handlede consequent; Fællesforfatningen var dets Værn, dets hele politiske Systems Endemaal; det maatte altsaa sætte dens Ikrafttræden over Alt, men Kongen handlede ikke mindre consequent, thi naar han bibeholdt det national-liberale Ministerium, maatte han ogsaa følge den national-liberale Politik. Det er saa langtfra, at jeg har bebrejdet den Ene eller den Anden sin Handlemaade, at jeg tvertimod har taget den i Forsvar, hvad jeg strax kommer til at omtale.

Jeg troer heller ikke, at et andet Ministerium vilde have kunnet undgaae at tilraade

Løb var kommet til Kundskab om, gik jeg om Aftenen til Kongen. Jeg viste H. M. Faren ved at nægte at underskrive Fælledsforfatningen, der paa en Maade forelaae som fait accompli, men fordulgte heller ikke paa den anden Side, at en kgl. Stadfæstelse af denne, der endnu i høiere Grad end Kundgjørelsen af 30. Marts ikke blot vilde blive betragtet som en Opgivelse af Overeenskomsten, hvorefter idet mindste i Tiden, Londonertractaten var bleven afsluttet, men ogsaa virkelig var det, kunde medføre de farligste Complicationer med Udlandet. Mit Raad var derfor at søge at forhale Underskriften, indtil det laae klarere for, hvorledes Udlandet betragtede hans factiske Tronbestigelse, eller idetmindste indtil man fra Holsteen havde Underretning om, hvad der rørte sig der i Anledning af hans Succession. Efter at have hørt opmærksom paa mig, rakte Kongen mig Haanden og sagde: »De vil ikke bryde Staven over mig, ifald jeg underskriver».

Det var mig fra dette Øjeblik klart, at Kongen allerede den næste Dag vilde stadfæste Forfatningen, hvilket ogsaa skete den næste Morgen (Onsdag d. 18). Imidlertid havde en Ven af mig besøgt mig Tirsdag Aften og fortalt mig, som noget aldeles paalideligt, at Paget havde betegnet det som et høist farligt Skridt for Kongen — at stadfæste Forfatningen — Noget som Alle, der var ham hengivne, maatte fraraade H. M.

Endnu samme Aften skrev jeg til Paget, at jeg ønskede at tale med ham, og i en Samtale, som vi havde sammen, og hvori han bestandig fastholdt, at han kun taledes som Privatmand, og hvori jeg flere Gange fandt Anledning til at bemærke, at jeg, aldeles uopfordret af Kongen, søgte at erfare hans Mening, ytrede han, at han ikke kunde Andet end at tilraade Kongen at underskrive. Han frygtede, som jeg, de nærmest liggende Følger af en Vægning. Han gjentog endnu, da jeg gik, at den af ham udtalte Mening havde en aldeles personlig Character, da han endnu ikke havde Anelse om, hvorledes hans Regering betragtede Sagen. Dette »endnu ikke» betonedes han stærkt. Onsdag Eftermiddag gik jeg atter, efter hans Anmodning, til ham, og nu sagde han mig — han vidste dengang hvad det var skeet i Statsraadet —: »Jeg har Grund

Kongen at stadfæste Fællesforfatningen, — Omstændighederne gjorde det til en Nødvendighed. At optræde paa en saa bestemt Maade mod den almindelige Mening vilde have været i høieste Grad uklogt og farligt for det nye Dynasties Grundlægger, saa meget mere som Folket var besat af Scandinavisme.

til at antage, at min Regjering ikke vilde have fraraadet H. M. under de nuværende Omstændigheder at underskrive, ifald den havde været opfordret til at give H. M. sin Anskuelse tilkjendes.

Min Samtale med Paget fortalte jeg først Kongen Torsdag Eftermiddag Kl. 4^{1/2} — altsaa over 24 Timer efterat Forfatningsloven var underskrevet. Jeg kunde tydelig see paa ham, at denne Meddelelse var ham baade kjærkommen og uventet.

Jeg fortæller dette saa omstændeligen for at tilintetgjøre det udsprede uforskammede Rygte, at Kongen først havde underskrevet efter at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gjøre. Det er min fulde Overbeviisning, at H. M. kun har fulgt sit eget Overlæg i denne Sag, og efter at have afveiet, hvad Følgerne kunde blive, naar han underskrev eller ikke underskrev. At han Søndag Aften og endnu om Mandagen var meget tvivlræddig, er sandt; men kunde det være anderledes i en saa vigtig for H. M. ganske ny Sag, som var bleven bekjæmpet af Mænd, paa hvis politiske Klogskab kan hidtil have stølet, og som han ansaae som sine troefaste Venner; Kongen glemte ikke, hvad Pr[ins] Christian skyldte Bluhme. Dog maa jeg, for ikke at misforstaas, tilføje, at Bluhme heller ikke havde fraraadet Kongen at underskrive den Forfatningslov, som Ministeriet med en ubegribelig Letsindighed, understøttet af en til fanatisk Overdrivelse stimuleret Nationalitetsfølelse, havde mægtet at sætte igjennem, og som en af den skandinaviske Idee enten forført eller forblindet Presse havde skildret som den danske Selvstændigheds Bolværk.

5. *Kritik af Davids beretninger om 18 novbr.* Selv ved en hastig gennemlæsning af disse to beretninger vil man ikke kunne undgaa at bemærke, at uoverensstemmelserne mellem dem er saa store og uforligelige, særlig med hensyn til tidspunktet for den første samtale mellem David og den engelske gesandt, at de ikke ved nogen forklaring kan forenes. Den ene af dem maa paa dette og maaske paa andre punkter være urigtig. En kritisk undersøgelse maa til, for at vi kan naa til rigtig opfattelse af de begivenheder og deres tidsfølge, som Davids beretninger omtaler.

En nøjere betragtning af beretningernes tekst viser snart flere dunkle punkter.

Ifølge den samtidige beretning har David sin første samtale med kong Christian søndag 15. novbr. kl. 7. Efter to

timers samtale forlader han kl. 9 kongen, der endnu skulde have en samtale med konseilspræsident Hall. Man maa efter 1863-beretningen formode, at David er gaaet lige hjem til sig selv, og den tænksomme læser vil derfor studse over, at den fortsætter med, at David har sin anden samtale med kongen allerede næste morgen, mandag 16. novbr. Den maa have fundet sted temmelig tidligt, vistnok ved 10-tiden, i alt fald inden kongen havde begivet sig fra det gule palæ i Amaliegade, hvor han da boede, til Christiansborg, hvor proklamationen af den nye konge — der bestod i, at Hall tre gange fra slottets balkon udraabte over slotspladsen: kong Frederik 7. er død, længe leve kong Christian 9. — fandt sted ved 11-tiden¹. Det er klart, at hvor venskabeligt forholdet mellem kongen og David end var, kan denne dog ikke have tilladt sig af egen drift at opsøge kongen paa et saa ubelejligt tidspunkt. Derfor gør han ogsaa opmærksom paa, at det var efter kongens befaling, han indfandt sig, men siger intet om aarsagen til denne tilsigelse. Som det synes, vilde kongen blot meddele David, at Hall fandt det naturligt, at han vilde have betænkningstid. Men kunde det være kongen saa magtpaaliggende at faa fortalt David dette, at han tilsagde ham til denne ubelejlige audiens? Kunde meddelelsen ikke vente til efter proklamationen, naar kongen dog bad ham komme til sig senere paa dagen?

Jeg skal nu ikke her opholde mig ved, hvad David beretter om selve kuren og hans sammenstød med Københavns politidirektør, etatsraad Crone, men gaa videre til Davids meddelelse i 1863-beretningen om, at han »under indtrykket af, hvad jeg saaledes i dagens løb var kommet til kundskab

¹ Det er slet ikke let at fastslaa tidspunktet for Halls proklamation af den nye konge efter samtidige kilder. Krieger har i sine Dagbøger II, 340: kl. henimod 11; Fædrelandet: kl. 11; Engelstoft Dansk hist. Tskr. 8 R., V, 102: kl. 11 1/4, David siger ovfr. 130, at hyldningen fandt som bekjendt sted kl. 12. Det er maaske under indtrykket af disse modstridende angivelser, at Neergaard i Under Junigrundloven II, 874 lader Hall proklamere kongen kl. 11 1/2. Men det er sandsynligt, at David ved hyldningen forstaaer de højeste embedsmænds kur til den nye konge efter den offentlige proklamerings, som vel har fundet sted ved 11-tiden.

om», om aftenen atter gik til kongen. Efter det foregaaende maa herved forstaas: samme dag, 16. novbr.; mandag aften skulde herefter den tredje samtale mellem kongen og David have fundet sted. I denne raadede David endnu engang kongen til at »forhale underskriften» paa novemberforfatningen, men »efter at have hørt opmærksom paa mig, rakte kongen mig haanden og sagde: »De vil ikke bryde staven over mig, ifald jeg underskriver». Og David fortsætter nu: »Det var mig fra dette øjeblik klart, at kongen allerede den næste dag vilde stadfæste forfatningen, hvilket ogsaa skete den næste morgen (Onsdag d. 18).»

Dateringen er Davids egen. Derved opstaar imidlertid en modsigelse i tidsangivelserne; thi hvornaar har da kongens tredje samtale med David fundet sted? Vi ved med fuldkommen sikkerhed, at kongen underskrev den nye fællesforfatning i statsraadmødet onsdag 18. novbr. kl. 1—3,³⁰; naar dette var »næste morgen», skulde da den tredje samtale mellem kongen og David synes at have fundet sted tirsdag aften 17.; og det foregaaende »i dagens løb» gælder da maaske ligeledes tirsdagen, og ikke mandagen.

Efter at 1863-beretningen hidtil har haft samtalerne mellem David og kongen til genstand, gaar den nu over til at referere samtaler, som David har ført med den engelske gesandt, sir Augustus Paget. En af Davids venner har opsøgt ham tirsdag aften 17. novbr. og sagt ham, at ogsaa sir Augustus ansaa det for et højst farligt skridt for kongen at stadfæste forfatningen. Endnu samme aften, stadig 17. novbr., skriver David til Paget og anmoder ham om en samtale, og derefter har han en første samtale med Paget, hvori David hævder, at han »aldeles uopfordret af kongen, søgte at erfare hans mening», medens Paget, fremhævende, at han kun udtalte sig som privatmand, ikke kunde andet end tilraade kongen at underskrive. Dernæst har David onsdag eftermiddag 18. novbr. sin anden samtale med Paget, »og nu sagde han mig — han vidste dengang hvad der var skeet i statsraadet — Jeg har grund til at antage, at min regering ikke vilde have fraraadet H. M. under de nuværende

omstændigheder at underskrive, i fald den havde været opfordret til at give H. M. sin anskuelse tilkjende». Endelig har saa David torsdag eftermiddag 19. novbr. kl. 4,³⁰ en fjerde samtale med kongen, hvori han meddeler ham Pagets udtalelse, der øjensynligt »var ham baade kjærkommen og uventet».

Men hvornaar har herefter Davids første samtale med Paget fundet sted? Onsdag formiddag inden statsraadsmødet, hvori kongen gav sin underskrift? Eller tirsdag aften? Dog hvorledes skulde dette sidste være muligt, naar det først var en samtale tirsdag aften med denne ubekendte ven, der foranledigede David til at skrive til Paget og anmode om en samtale. Lad Davids brev til Paget være sendt pr. bud, det skulde dog besvares og et tidspunkt for samtalen fastsættes — det er næppe rimeligt at antage, at samtalen herefter har fundet sted før onsdag morgen. I saa fald har sir Augustus vist David, der omend rigsraadsmedlem og Christian 9.s ven, dog kun var privatmand og ikke i nogen ansvarlig politisk stilling, den særdeles høflighed paa samme dag at føre to samtaler med ham om et saa brændende politisk spørgsmaal, skønt kongens beslutning om underskrift efter Davids egen beretning var fattet allerede inden den første samtale fandt sted. Ja, sir Augustus, der om morgenen var uvidende om den engelske regerings stilling til spørgsmaalet, er endog gaaet saa vidt, at saasnt han senere paa dagen havde faaet underretning herom, har han ønsket straks at lade denne gaa videre til David.

Utvivlsomt er der i denne samtidige beretning et og andet dunkelt punkt, som gør det interessant for os at erfare, hvilke meddelelser det samme førstehandsvidne, David, ti aar senere giver os om de samme begivenheder. Her faar vi da ogsaa ganske andre ting at vide. 1874-beretningen er enig med 1863-beretningen i, at den første samtale mellem David og Christian 9. om dennes stilling til underskrivelsen af novemberforfatningen fandt sted søndag aften 15. novbr., men den endte efter 1874-beretningen med et tilbud fra Davids side om at skaffe kongen at vide, hvad den engelske

regering vilde raade ham til. Derpaa opsøgte David endnu samme søndag aften, »skjøndt det var blevet silde», den engelske minister. Saaledes fandt da efter 1874-beretningen den første samtale mellem David og Paget sted ikke onsdag morgen, men søndag aften; ihvorvel David meget korrekt fremhævede, at han ikke kom efter kongens ønske, men efter egen indskydelse, havde den dog det resultat, at Paget lovede, at han straks vilde telegrafere, at »een af kongens bekendte venner» for ham havde paapeget, at den engelske udenrigsminister John Russells raad i dette spørgsmaal vilde være Christian 9. højst vigtigt. 1874-beretningen fortsætter: »Efter Russells svar skulde kongen søge at vinde tid. Med dette svar gik jeg til kongen, hvem jeg mødte paa den lille trappe, der førte til hans privatværelser. Jeg gav ham det der, da han ilede med at komme til Christiansborgs slot, hvor proclameringen skulde skee». Hvad der her sigtes til, er altsaa den anden samtale mellem David og kongen mandag morgen kl. 10—10,³⁰, som vi allerede kender fra Davids første beretning; men den har her et ganske andet og langt betydningsfuldere indhold.

Denne anden samtale mellem David og kongen har imidlertid til forudsætning en anden samtale mellem David og Paget — altsaa endnu tidligere mandag morgen 16. — hvor Paget har været i stand til at meddele David Russells svar. Denne omstændighed gør nu dette punkt af 1874-beretningen temmelig tvivlsomt. Thi det er givet, at selvom Paget efter sit løfte allerede meget sent søndag aften har telegraferet til London, kan han dog ikke allerede ved f. e. 8-tiden mandag morgen have haft den engelske regerings svar i et saa højvigtigt spørgsmaal, og David derfor heller ikke ved 10-tiden have meddelt kongen det. Givet urigtig bliver Davids beretning af 1874, naar den videre meddeler, at kongen allerede inden proklameringen havde lovet ministrene at underskrive novemberforfatningen, og at dette løfte allerede da var saa bekendt, at det kunde have indflydelse paa stemningen hos »stimmelen paa pladsen». Vi ved alt for sikkert, at Christian 9. endnu tirsdag formiddag 17.

novbr. svarede Københavns kommunalbestyrelse, der efterlignende 21. marts 1848 gik i optog til ham for at forlange den nye forfatnings underskrivelse: »jeg maa minde Dem om, at jeg er en konstitutionel konge og har ret til at regere som saadan. Jeg maa derfor forbeholde mig betænkningstid, og De skulle da erholde mit svar gennem statsraadet»¹. Altsaa endnu tirsdag formiddag ingen beslutning om underskrift, hvorledes da allerede mandag inden proklameringen et almindeligt bekendt løfte derom til ministrene?

Denne let paaviselige urigtighed i Davids beretning af 1874 kan imidlertid ikke berettige os til paa forhaand at forkaste den i dens helhed. Spørgsmaalet bliver: hvorledes rekonstruerer vi udaf Davids to beretninger den virkelige rækkefølge af samtalerne paa den ene side mellem David og Christian 9., paa den anden side mellem David og Paget. Vi maa se, om der ikke udenfor Davids beretninger er nogen kilde, der kan yde os hjælp hertil, og her frembyder sig da som nærmestliggende den i den sidste beretning omtalte telegramveksling mellem Paget och Russell. Vi maa, som det er sædvanligt for tiden inden 16. aarh., søge forklaring af beretningerne ved hjælp af et dokument. Her er forholdet det, at medens Pagets telegram til Russell ikke er kendt, kendes dennes svartelegram². Det er dateret 17. novbr. 1863 og lyder i dansk oversættelse:

»Jeg er ved Deres telegram af 16. ds. blevet underrettet om, at medens paa den ene side den preussiske regering søger at afholde den danske regering fra at gennemføre den af rigsraadet vedtagne nye forfatning for det egentlige Danmark og hertugdømmet Slesvig, fordi den strider mod de forpligtelser, Danmark har paataget sig, og vilde præjudicere spørgsmaalet, som nu er foreslaaet ordnet ved mægling, øver paa den anden side visse partier i Danmark et pres paa kong Christian for at faa ham til straks at underskrive denne forfatning, der, efter hvad De siger, har stærk støtte i den offentlige mening.

¹ Neergaard: Under Junigrundloven II, 876.

² Denmark and Germany III, 206. Neergaard II, 879.

Jeg forstaar, at kongen er i tvivl om, hvad han skal gøre, og De antyder, at hvis Hendes Majestæts regering skulde være af den mening, at kongen vilde gøre vel i at opsætte at underskrive den nye forfatning, indtil det internationale spørgsmaal er ordnet ved mægling, vilde det være ønskeligt, at De uopholdeligt fik instruktioner angaaende denne sag.

Hendes Majestæts regering er meget lidet tilbøjelig til at gribe ind med hensyn til den danske forfatning, og jeg kan derfor ikke instruere Dem om at opfordre kongen til at følge en vej, som maaske synes hans undersaatte meget ufremkommelig. Men hvis De bliver spurgt, kan De dog sige, at eftersom Hans Majestæt kongen utvivlsomt ønsker, at den foreslaaede mægling skal føre til et godt resultat, vilde sandsynligheden herfor betydelig øges, hvis hans stadfæstelse af forfatningen opsattes, indtil en ordning af det internationale spørgsmaal var bragt til veje eller i det mindste havde gjort noget fremskridt».

Hvor er ikke dette telegram, der er underskrevet af John Russell, typisk engelsk i hele sin fine formulering! Det nægter gesandten den udtrykkelige instruktion, hvorom han anmoder, fordi det nu engang officielt strider mod Englands traditioner at øve noget pres paa et nok saa lille folks selvbestemmelsesret, fordi det mægtige England fuldt anerkender som internationalt velfærdsprincip, at hvert folk maa i sine indre forhold raade for sig selv. »Men hvis De bliver spurgt —».

Dog dette interesserer os ikke her; vi spørger blot om, hvilke positive oplysninger dette telegram giver os om den Davidske kronologi. Sir Augustus har 16. novbr. sendt et telegram, hvori han anmoder om instruktion med hensyn til det raad, han skal give den tvivlende Christian 9. Hans telegram er sikkert samme dag naaet til London, thi Russells svartelegram af 17. novbr. er samme dag kommet gesandten i hænde. Men da nu Pagets telegram er fremkaldt af Davids henvendelse til ham, og vi her efter Davids to beretninger har at vælge mellem onsdag formiddag 18. novbr. og søndag aften 15. novbr., er der ingen tvivl om, at den sidste tidsangivelse, der skriver sig fra 1874-beretningen, er den rigtige.

Altsaa er kendsgerningernes rækkefølge: søndag 15. kl. 7—9 første samtale mellem David og Christian 9.; samme aften efter kl. 9 første samtale mellem David og Paget. Paget, der lover at telegrafere »straks», venter dog til dagen efter, mandag 16. Altsaa kan David ikke have overbragt Christian 9. Russells svar mandag morgen kl. 10, men kan have meddelt ham, at Paget havde lovet at telegrafere — vi forstaar nu, hvorfor det maa være rigtigt, at Christian 9. havde »befalet» ham at indfinde sig paa denne ubejlelige tid, nemlig for at meddele resultatet af samtalen med Paget, og hvorfor han »bad ham komme til sig senere paa dagen», nemlig fordi David og han ventede, at Russells svar vilde indløbe i løbet af mandagen. Det gjorde det imidlertid ikke; det kom, fordi svaret naturligvis krævede nogen overvejelse, først i løbet af tirsdagen. Paa denne dag havde David altsaa sin anden samtale med Paget, og derefter gik han tirsdag aften til kongen og tilraadede ham endnu engang »at forhale underskriften». Men da var kongens beslutning om at underskrive allerede fattet. Det er nu klart, at naar kongen, til trods for at den engelske regering tilraadede opsættelse, alligevel ikke fulgte den engelske regerings raad, som han selv gennem David havde søgt, maatte det være magtpaaliggende for ham at faa at vide, hvorledes hans beslutning blev optaget i England. Derfor gik David ogsaa, ifølge 1863-beretningen, onsdag em. for tredje gang til Paget, der da udtalte, at han »havde grund til at antage, at min regering ikke vilde have fra-raadet H. M. under de nuværende omstændigheder at underskrive» — hvilket jo i og for sig ogsaa var rigtigt og i bedste overensstemmelse med Russells telegram. Paalidelig er derfor endelig ogsaa 1863-beretningens meddelelse om, at David torsdag em. kl. 4,³⁰ refererede denne Pagets udtalelse for kongen, og at denne var ham »baade kjærkommen og uventet».

Denne undersøgelse viser da først, at ingen af de to beretninger er fuldstændig eller helt rigtig, skønt de begge er ikke blot primære kilder, ikke blot nedskrevet af et førstehaandsvidne, et øjen- og ørevidne, men beretteren endog er selve den handlende hovedperson, og skønt 1874-beretningen

er nedskrevet kun ti aar efter begivenhederne, 1863-beretningen endog ganske samtidig dermed. Alligevel maa historikeren her, hvor det gælder begivenheder fra 19. aarh., være glad over, at han ved siden af disse beretninger har om blot et eneste dokument, fordi dette tjener ham til sikkert grundlag for en vurdering og udnyttelse af beretningerne. Det er ganske den samme erfaring, som den kritiske historieforskning atter og atter har gjort indenfor de aarhundreder, hvor med den hidtil fortrinsvis har arbejdet.

Dernæst viser undersøgelsen, at mod al forventning er 1874-beretningen rigtigere end den samtidige 1863-beretning for det hovedpunkts vedkommende, der overhovedet giver denne hele begivenhedsrække sin interesse og betydning. 1863-beretningen er udførligere i sine meddelelser om begivenhederne fra 15. til 19 novbr., men den fortier den afgørende og rigtige kendsgerning, som 1874-beretningen meddeler os, at David sent søndag aften opsøgte den engelske gesandt for at forsøge at skaffe sin ven kongen underretning om, hvorledes den engelske regering saa paa spørgsmaalet om novemberforfatningens stadfæstelse.

6. *Forhistorien til 26. decbr. 1863.* Den anden politiske begivenhed, som Davids beretninger omtaler, er den forhandling, der 26. decbr. førtes indenfor en af kong Christian 9. indbudt kreds af ledende danske politikere om mulighederne for at undgaa den truende krig med Preussen og Østrig.

Jo mere 1. jan. 1864 rykkede nær, den dag, da novemberforfatningen skulde træde i kraft, des tydeligere fremgik af alle førte forhandlinger og des mere fæstnede sig hos de mæglende stormagter den opfattelse, at den nærmeste fare laa netop heri, og at den første betingelse for, at de internationale forhandlinger ikke skulde blive afbrudt ved krigens udbrud, derfor maatte være, at novemberforfatningen blev ophævet eller dens ikrafttræden i alt fald udsat til et senere tidspunkt. Saa enige og overbevist herom var de Danmark i og for sig venligtsindede stormagter, at de besluttede ved

en særlig i fællesskab foretaget aktion at fremføre dette deres synspunkt for den danske regering, hvilket atter vilde sige, for den almægtige danske konseilspræsident og udenrigsminister Hall. Hertil foretog de et ganske usædvanligt skridt, idet England, Frankrig og Rusland, skønt de havde deres faste gesandter i København: Paget, Dotézac og Nicolay, sendte hertil tre ekstraordinære gesandter: Wodehouse, Fleury og Ewers. 20. decbr. foretoges, hvad man i København kaldte stormagternes »pression», idet Wodehouse og Ewers henstillede til Hall at suspendere novemberforfatningens ikrafttræden. Hall nægtede at gøre dette, og han erklærede, at en saadan beslutning hverken kunde eller vilde blive fattet af rigsraadet, selvom det blev opfordret dertil. Ja, mere end det; næste dag, 21. decbr., hjemsendte Hall rigsraadet, hvorved enhver mulighed for paa forfatningsmæssig maade at faa den nye forfatning suspenderet bortfaldt; endda havde Hall ikke givet rigsraadet nogen meddelelse om denne henvendelse fra stormagterne, hvis afvisning naturligvis vilde stille Danmark aldeles ene og isoleret overfor Preussen og Østrig.

Kong Christian 9. maatte finde denne Halls optræden fuldkommen uforstaaelig, og han maatte med rette mene, at her var det hans kongeligt at gribe ind. Den konstitutionelle konge kan jo imidlertid ingen handling foretage, som ikke faar gyldighed ved en ansvarlig ministers kontrasignatur. Forgæves henvendte kongen sig 23. decbr. til de konservative helstatsmænd og til Andrae, der havde gennemført fællesforfatningen af 2. oktbr. 1855, og som derfor var nærmest til nu atter at overtage det politiske ansvar, med anmodning om, at en af dem eller han vilde paatage sig som minister at kontrasignere kongens beslutning om, at rigsraadet med kortest muligt varsel atter skulde indkaldes, allerede til 28. decbr. Overalt fik han afslag. Han maatte da henvende sig til Hall derom. Hall svarede med at indgive det samlede ministeriums demissionsbegæring. Under forsatte forhandlinger imødekom man kongen saavidt, at man 24. decbr. om formiddagen gav tilsagn om, at en af de nuværende ministre vilde kontrasignere rigsraadets indkaldelse til 28. decbr.; men i dagens løb skif-

tede ministeriet atter sind, saa at Hall om eftermiddagen meddelte kongen, at ingen af de nuværende ministre vilde kontrasignere, dertil maatte kongen finde en ny regering. Det var med dette formaal for øje, at kongen da tog initiativet til at indbyde til forhandlingsmødet 26. decbr.

7. Davids beretninger om 26 decbr.

1874.

Jeg havde, som sagt, i længere Tid ikke set Kongen, da jeg en Dag mødte min kjære Ven Khrre. v. d. Maase, der ligeledes havde hørt til Prinds Christians Omgangskreds. Han spurgte mig, om jeg nylig havde seet Kongen. Paa mit benægtende Svar sagde han: »Saa gaaer det vel Dem som mig, — man er glemt». Von der Maase var piqueret over ikke at være blevet Overhofmarskalk, hvilken Post var tilfalden Kongens onde Aand: General Oxholm. Da vi havde samtalet en Stund, gik jeg hjem, hvor en Tjener havde været fra Prinds Frederik¹ for at indbyde mig til et Parti Whist om Aftenen. Da jeg skulde ud med min Hustru, skrev jeg en Billet til Prindsen og bad om Undskyldning. Men jeg fik strax derpaa en Billet fra Prindsen, at jeg maatte komme, Kongen havde ladet sig melde og ønskede at gjøre Parti med von der Maase og mig. Det var et besynderligt Sammentræf af Omstændigheder.

Kongen var, som en Hofmand vilde udtrykke sig, charmant mod mig, men vi spillede Whist og drak The — voilà tout. Det har knyttet sig mange Gisninger til dette aftalte Møde og været talt meget om de Planer, som der ere udrugede, men jeg kan forsikre, at denne »Sammenkomst» var den uskyldigste Ting af Verden.

Begivenhederne gik imidlertid deres Gang. Det varede ikke længe, saa indtraf de engelske, franske og russiske Afsendinge, der skulde formane Kongen til at ophæve Fællesforfatningen, da Tydskland ellers vilde rykke ind i Holsteen og erklære Danmark Krig. Man har fortalt en heel Deel om, at disse Herrer have henvendt sig til mig, for at jeg skulde stemme Kongen til at give efter for deres Pression. Alt hvad herom er blevet sagt, er lutter Opdigtelse. Fleury har jeg ikke engang seet her; Woodhouse har vel villet gjøre mig en Visit, men traf mig ikke hjemme, og med Ewers talte jeg kun en eneste Gang, da jeg spiste sammen med ham hos Baron Nicolai. Det er

¹ Kongens svoger Prins Frederik af Hessen (1830—1884).

sandt, at Ewers har udtalt sig i temmelig stærke Udtryk, at H. M. havde ladet sig imponere og ikke havde haft Venner, der havde erindret ham om, at enhver Regjering besidder Magt til at kue saadanne Optøier, der maaskee og maaskee ikke engang ville have været en Følge af Kongens Vægring. Jeg tog da Ordet, for at vise Ewers, at han ikke kjendte Omstændighederne og oversaae Kongens Situation, og da jeg talte med Varne, søgte Baronessen med den sædvanlige Elskværdighed snart at gjøre Ende paa Samtalen.

At Kongen ikke egenmægtigen kunde ophæve den af Rigsraadet vedtagne og ham selv sanctionerede Fællesforfatning er indlysende. Men han kunde have suspenderet dens Ikrafttræden og indkaldt Rigsraadet paa ny, for med dette at forhandle om dens Ophævelse. Derved vilde megen Ulykke være undgaaet, og dette vilde aabenbart Kongen, med hvem jeg dog ikke i al denne Tid havde talt, og den Mand, der da havde megen Indflydelse paa ham — General Kaufmann. Men det vilde og kunde Ministeriet ikke ville uden at opgive sig selv.

Vi rustede os altsaa til Krig, snart stolende paa, at vi nok skulde overvinde det store Tyskland, snart haabende paa, at det vilde betænke sig paa at skride til en saa uretfærdig, mod Folkeretten stridende Krig.

At jeg ikke levede i mindre Spænding end de fleste Andre, behøver jeg ikke at sige. Da fik jeg første Juledag om Morgen Bud fra Kongen, at han vilde tale med mig og at jeg strax skulde komme til ham. Indtraadt i hans Cabinet traf jeg Oxholm og Kaufmann. Kongen sagde mig, at han havde besluttet at sammenkalde Rigsraadet til een af de nærmeste Dage for at erholde dets Samtykke til Fællesforfatningens Suspension — den skulde træde i Kraft 1. Januar 1864 — eller Ophævelse. Hvad jeg sagde dertil? »Det er sikkert det rigtigste D. M. kan gjøre», svarede jeg; »men tillad mig et Spørgsmaal. Er De enig herom med Ministeriet? hvis ikke, maa et nyt Ministerium udnævnes, thi det aabne Brev, hvorved Rigsraadet sammenkaldes, maa kontrasignes». »Vil Ministeriet ikke gaae ind derpaa, har General Oxholm tilbudt sig ganske intermitterent, at danne et nyt Cabinet», svarede Kongen. »Jeg har sendt Bud til Conseilspræsidenten, at han skal komme til mig; han maa svare mig strax. Gaae De nu hjem og gjør en Liste over de Medlemmer af Rigsraadet, til hvilke man kan telegraphere eller sende Stafet for at faae [dem] hertil i Overmorgen. Paa Jyderne tør man paa Grund af Beltpassagen ikke regne». Med disse Ord blev jeg demitteret, efterat det var blevet aftalt mellem Oxholm og mig, at han vilde komme til mig strax, efterat

Kongen havde talt med Hall, for at underrette mig om det endelig Vedtagne.

Jeg gik hjem for at besørge det mig paalagte Arbejde. Men en Time forgik efter den anden, og jeg hørte Intet fra Oxholm; jeg gik da i min Utaalmodighed ud til Palaiet, hvor jeg traf Oxholm, der i sin confuse Geskjeftighed fortalte mig, at Hall havde været hos Kongen og forestillet ham, at det vilde være umuligt ved Veienes og Belternes Tilstand i de faa Dage inden Nytaar at samle saa Mange af Rigsraadet, at dette kunde tage en Beslutning; man var derfor blevet enig om endnu samme Aften at afholde et »udvidet Statsraad» (fra hvem denne Idee er kommet har jeg aldrig kunnet erfare) for at tage under Overveielse, hvad der under de forhaandenværende Omstændigheder var at gjøre. »Det er sandt, tilføjede han, jeg skulde fra Kongen paalægge Dem at forelægge ham en Indledningstale». »Jeg skal naturligtviis gjøre hvad H. M. paalægger mig, naar jeg af hans egen Mund erfarer, hvad det er han vil have». Med disse Ord nærmede jeg mig Kongens Cabinet, og da jeg erfarede, at han var alene, gik jeg ind til ham, og fik at vide, at han ønskede en slags exposé for at indlede det udvidede »Statsraads» Møde om Aftenen.

Jeg gik derpaa hjem og tog noget uvillig fat paa Arbejdet, thi den hele Idée hovede mig ikke. Da jeg var færdig, sendte jeg det, meget tydelig renskrevet af min Søn Ludvig, til Kongen, men bad ham om at oplæse det, da det var temmelig langt og altsaa vanskeligt vilde kunne memoreres. Kort før

1863.

27/12 63.

Hall havde givet Kongen den Idee at samle Nogle, som H. M. havde personligen Tillid til, om sig, for hvilke H. M. da vilde forklare hele Situationen, og derpaa kunde udtale sig aabent for H. M., om der var en anden Vei at slaae ind paa end den, Ministeriet havde fulgt og fremdeles vilde følge.

Mig forekom Halls Forslag som et Forsøg paa at holde sig.

Kongen havde imidlertid opfattet eller grebet Ideen som en

Mødet, hvortil jeg var blevet tilsagt, gik jeg til Kongen, som sagde mig, at han ikke vilde oplæse Fremstillingen, da han meget godt kunde erindre det Hele.

Udvei til at faae et nyt Ministerium, og det laae i hans Tanke, det kan jeg med Bestemthed sige, at opfordre disse Mænd med saa høist forskjellige politiske Anskuelser at forene sig i en fælleds Overveielse og ledede alene af Fædrelandets Vel at foreslaae H. M. et nyt Ministerium, som kunde indslaae en fredeligere Vei uden at træde Landets Ære og Selvstændighed for nær.

Hall, Monrad, Fenger, Madvig, Krieger, Andræ, Fonnesbech, Kranold, Tscherning, Ussing og jeg (Bluhme kom senere) vare forsamlede, da Kongen traadte ind. Synlig forlegen udviklede han saa uklart sin Tanke, at Forsamlingens Hensigt umuligt kunde opfattes, naar man ikke forud kendte denne. Krieger, som formodentligen ikke vidste, at Ideen til Forsamlingen var udgaaet fra Hall, gjorde strax nogle formelle Invendinger om dens Stilling til det ansvarlige Ministerium, hvilke Indvendinger ligeledes optoges af Andræ, medens Madvig, som vilde gøre deres Betydning forstaaelig for Kongen, der ikke syntes at fatte denne, kun gjorde dem mere uforstaaelige. Med en Følelse af Uklarhed over den tilsigtede Hensigt af Sammenkomsten satte man sig om det grønne Bord.

Kongen anmodede derpaa Hall [om] at forklare Situationen, og tilkjendegav, at han ikke blev tilstede under denne

Jeg kan ikke ganske nøie erindre alle, som vare tilstæde, — derimod husker jeg, at Lehmann ikke var bleven tilsagt, muligt ogsaa et Par Andre af Ministrene, og at Hall og Monrad af Ministrene, og Bluhme, Tscherning, Krieger, Madvig og Ussing udenfor dem vare tilstæde. Da vi vare samlede, traadte Kongen ind og begyndte sit Foredrag. Men han var meget uheldig, tabte Traaden og begyndte at stamme. Krieger kom derpaa frem med nogle formelle Invendinger mod, at dette skulde betragtes som et »udvidet Statsraads» Møde (man maa, keitet nok, i Indbydelsen have brugt dette Ord) — thi intet Statsraad kan afholdes, uden at alle Ministrene havde faaet Tilsigelse dertil. Madvig secunderede ham i et vidtløftigt Foredrag. De havde begge aabenbart Ret, men de mange Ord vare overflødige. Alt dette decontenancerede Kongen endnu mere; men efter en kort og piinlig Pause tog han sig dog sammen og bad os følge

[Forklaring], men vilde, naar man var bleven sat ind i [Situationen], komme tilbage for at bivaane den Discussion, som da turde forventes. Paa et Spørgsmaal af Tscherning, om Conseilspræsidenten ikke havde givet H. M. et klart resumé af denne i dens fremskridende Udvikling, bemærkede Hall, at dette selvfølgelig var skeet, men ikke paa nogen formel Maade, da Begivenhederne hurtigt vare fulgte paa hinanden og tildeels vare indtraadte i den allerseneste Tid.

Da Kongen havde trukket sig tilbage, fremkom Krieger og Andræ igjen med formelle Betæneligheder, hvortil Spørgsmaalet knyttede sig, om ikke Kongens Nærværelse maatte ansees for nødvendig under Fremstillingen af Situationen og den derpaa følgende Discussion. En rum Tid hengik saaledes, inden Hall paabegyndte sin exposé, hvoraf fremgik, at Ministeriet allerede den 20. Decbr., altsaa Dagen før Rigsraadets Opløsning, havde modtaget Wodehouses og Ewers's Erklæring paa Englands og Ruslands Vegne, at ingen Understøttelse var at regne paa fra disse Magters Side, med mindre Forfatningen af 18. Novbr. inden 1. Januar var sat ud af Kraft for Slesvigs Vedkommende, at Fleury samme Dag havde afgivet samme Erklæring i Keiserens Navn og efter et senere modtaget Telegram havde sluttet sig til de to andre Stormagters Erklæring, og at ligesaa lidt nogen Bistand var at vente fra svensk-norsk Side. Efter at Tscherning paa ny vilde have det constateret, at Rigsraadets Opløsning var besluttet, efter at Cabinetet var sat i Kundskab om de tre Stormagters over-

sig ind i Værelset ved Siden, hvor han bad os tage Plads for til sammen at overlægge, hvad der var at gøre i den høist betænelige Situation, hvori Landet befandt sig, og meddele ham Resultatet af vore Overveielser, — hvorpaa han forlod Gemakket.

Derpaa begyndte vi at discutere. Conseilspræsidenten udviklede i et klart, med Sarcasmer blandet Foredrag, hvad Kongen tilsigtede med dette Møde. Den Maade, hvorpaa det skeete, gjorde mig vaklende i min Tro til, at Idéen til det oprindeligt kom fra Hall. Han urgerede paa Umuligheden af at faae Rigsraadet samlet i betimelig Tid inden Nytaar i det af Kongen tilsigtede Øjemeed uden at udtale sig om, hvorvidt han vilde have tiltraadt dette Forslag, ifald denne Mulighed havde været tilstede. Monrad holdt sig til Hall, men betonedede stærkt, at man maatte tage stærkt Hensyn til den offentlige Mening, og denne foretrak aabenbart en Krig for svag Underkastelse under Tysklands Villie. Jeg erindrer ikke, hvad navnlig Krieger og Madvig [sagde], eller om de overhovedet toge Deel i Discussionen.

ensstemmende Anskuelse af Fælledsforfatningen, troede man det rigtigst, for at forebygge al Polemik med Hensyn til Sagens tidligere Stadier, at anmode Conseilspræsidenten om at fortsætte Beretningen indtil den allernyeste Tid, og Hall meddelte nu, at Wodehouse, hvad der først for faa Timer [siden] var blevet ham meddelt, havde faaet et Telegram, hvorefter hans Regjering ikke vilde være tilbøjelig til, naar et Andragende fremkom fra den danske Regjerings Side om, at den dansk-tyske Strid maatte finde sin Afgjørelse ved en Conference i Paris, kraftigen at understøtte et saadant Andragende, hvor tilbøielig England overhovedet ellers var til at gaae ind paa Napoleons Idee om en Pariser-Congres. Det var naturligt, tilføiede Hall, som syntes at antage, at Sagen ved dette Tilbud var kommen til et nyt Stadium, at det Telegram, som Wodehouse havde faaet, ikkun indeholdt Hovedgjenstanden, at meget endnu vilde være at forenes om, ifald Frankrig billigede denne Udvei, men at Wodehouse dog havde udtalt, at det maatte ansees for nødvendigt, for at Tydskland ogsaa skulde formaaes til at acceptere Forslaget, at indrømme, at Conferencen tiltraadtes af Repræsentanter for Forbundet og at status quo — Holsteens Besættelse af Forbundstropper — opretholdtes indtil Stridens endelige Afgjørelse.

Det blev fra alle Sider erkjendt, at Sagen hermed virkelig var bragt i en noget forandret Stilling, og Krieger tog heraf Anledning til paa ny at urgere paa, at denne Forsamling ikke burde udtale sig om Ministeriets Stilling til Kongen, saa meget mindre som der nu ikke længer var nogen Meningsforskjellighed tilstæde imellem H. M. og Cabinettet, idet Kongen factisk havde erkjendt det Rigtige i ikke at indkalde Rigsraadet, og Cabinettet upaatvivleligen med Kongen vel var enig om at betragte Wodehouses seneste Ouverture for et nyt Stadium, hvori Sagen var kommet.

Imidlertid maae Hall ikke have fundet den Taushed, hvormed Forsamlingen modtog Kriegers Bemærkning, tilfredsstillende for Cabinettet, og han opfordrede os derfor til at udtale os nærmere om Cabinetkets Stilling ligeoverfor det sidste Forslag fra den engelske Regjerings Side. Denne Opfordring var vistnok ikke ligefrem, men var holdt i den samme dunkle Uklarhed som Conseilspræsidentens hele øvrige Foredrag. Da Tausheden, hvad der ikke var forunderligt, heller ikke paa denne Maade blev forjaget, og da det Hele, saa at sige, truede med at gaae i Staae, tog

Da jeg tog Ordet, udtalte jeg mig i det Væsentlige derhen, at jeg ikke kunde erkjende den physiske Umulighed af at faae

jeg Ordet for at udtale min Anskuelse: at Situationen ligesaa vel maatte betragtes indad som udadtil, at uden at ville bedømme den hidtil fulgte Politik, maatte det af Alle erkjendes, at den i Landet fandt en almindelig Billigelse, i Udlandet en almindelig Misbilligelse. Vi stode fuldkomment isolerede, uden Udsigt til Understøttelse fra nogen Side foran en Krig i og om Slesvig mod en Overmagt, der truede os med Ødelæggelse og Monarkiets Søndersplittelse, uden Udsigter selv efter den mest fortvilede Modstand at opnaa en saadan endelig Løsning, der kunde tilfredsstillende Nationalfølelsen. Men denne Stilling ikke blot fandt Nationen sig i, men den betragtede den som den naturlige, stolt af sin Ret og af den Uret, som den maatte lide, og redebon til ethvert Offer. At indslaae paa en ny Vei, under nye Mænd vilde opvække en Misfornøielse, hvis Udbrud i og for sig neppe vare farlige, men som udadtil vilde være end mere farlige. Intet vilde være dem, der vilde sønderrive Londonertractaten, mere kjærkomment end om et Angreb paa det nye Dynasti ogsaa manifesterede sig i Kongeriget. Naar dette kunde siges at være paatvungent her, medens Oprøret i Hertugdømmet reiste sig imod det, vilde ingen Magt holde paa Londonertractaten. Man maatte derfor hverken tabe Ind- eller Udlandet af Sigte.

Rigsraadet samlet inden Nytaar, men derpaa kom det ikke [an], thi Udstædelsen af et aabent Brev, hvorved det sammenkaldes, vilde aabenbart have den samme Virkning, som dets faktiske Sammenkomst. »Det er mig derfor aabenbart, at Ministeriet principielt er imod Ideen heraf. Men der gives et andet Middel til at vise, at vi ikke ere ganske tilbøielige til at lægge Eftergivenhed for Dagen. Det er bekjendt, at enkelte af Ministeriets Medlemmer betragtes i Tyskland som en halv Krigserklæring, og at der findes Mænd i Danmark, for hvem Tydskland nærer en høi Grad af Agtelse, og i hvis Indtrædelse i Ministeriet man der vilde see et Skridt til Forsoning. I et Coalitions-Ministerium, i hvilket Geheimeraad Bluhme indtraadte og Orla Lehmann ikke optoges, vilde jeg see en heldig Udvei, naar man ikke troer at kunne gaae ind paa Idéen om Rigsraadets Sammenkaldelse».

Man maatte ønske, at de Mænd, hvis Navn havde en skurrende Klang i Udlandets Øren, afløstes af Mænd, der ikke der bleve betragtede, med Ret eller Uret, som uforsonlige Fjender af den Ordning, som i 1851 og 1852 var bragt tilveie, og man maatte beholde nogle af de Mænd, til hvilke man i Indlandet havde den faste Tillid, at de satte Landets Ære og Selvstændighed over Alt. Et saadant Coalitions Ministerium vilde vistnok være vanskeligt at tilveiebringe, men ikke umuligt; sand Fædrelandskjærlighed maatte besjæle de Aftrædende ligesom de Tiltrædende, og fra alle Sider maatte der bringes Offere.

Hall, til hvem jeg ikke utydeligen havde alluderet, tiltraadte med en paafaldende Aabenhed min Anskuelse, og Monrad udtalte sig vel mere forbeholdent, men dog ikke i Modstrid med denne. Da Madvig derpaa opfordrede Enhver til at yttre sin Mening, tog Using Ordet for at vise, at det var det nærværende (?) Ministeriums Pligt at klare Situationen, i hvilken dets Politik havde bragt Landet. De øvrige Tilstedeværende yttrede sig svævende imellem begge Retninger, og med hvilken Uklarhed dette skete, han bedst sees deraf, at Tscherning henholdt sig ubetinget til Conseilspræsidenten, hvis Yttringer af Madvig blev resumerede som en Erklæring, at han tiltraadte USSINGS Anskuelse. Intet Under derfor,

Herimod tog Hall, synligen afficeret, Ordet og erklærede med fast og lydelig Stemme, at Ministeriet var en Heelhed og at de alle stode og faldt med hinanden. Næppe havde Hall udtalt disse Ord, før Monrad, der sad ved min Side, sagde halvt høit, saa jeg tydelig kunde høre det: »Til at give en saadan Erklæring er Conseilspræsidenten ikke myndigt».

Kort derefter blev Mødet

at Kongen, som igjennem Madvig skulde underrettes om det Resultat, hvortil Forsamlingen var kommen, stod i den For mening, at det var dens Raad, at Hall skulde bibeholde Ministeriet uforandret, og at han med nogen Forundring siden, da Bluhme og jeg alene vare blevne tilbage hos ham, erfarede, at dette langtfra kunde siges at være Tilfældet, men at Madvig, som hele Tiden havde været i en paafaldende nervøs Spænding, maatte have misforstået Et og Andet, og overhørt endnu Mere.

Bluhme udviklede i denne Samtale med H. M., hvorfor man ikke burde tænke paa Dannelsen af et Heelstatsministerium, og hvorfor han ikke burde eller kunde nu indtræde i noget Coalitions-Ministerium, hvad jeg havde anbefalet, og hvis Hensigtsmæssighed under de nærværende [Forhold] jeg udviklede for Kongen, som jeg forlod henimod Midnat.

samme Grunde» svarede denne, »som David for en Maaned siden havde for at tilraade Dem at beholde Ministeriet Hall, ere endnu gyldige, og jeg kan derfor ikke paatage mig, hvad D. M. forlanger af mig». Saa er jeg da fordømt til at beholde dem», udbrød Kongen bittert. »Nei, det er De ikke», sagde jeg, — »jeg veed en Mand, som vil danne et nyt Cabinet, naar han kan blive Conseilspræsident»; — jeg fortalte derpaa til Kongens og Bluhmes store Forundring, hvad jeg havde hørt af Monrads egen Mund. Vi bleve derpaa demitterede. Dagen derefter blev Monrad kaldt til Kongen, og faae Dage derpaa afløste Ministeriet Monrad Ministeriet Hall. Det var dette Ministerium, om hvilket man ikke uvittigt havde sagt, at det bestod af et Ettal og lutter Nuller.

sluttet og H. M. anmodet om at høre Conseilspræsidentens Referat. Hall meddeelte Kongen det med Klarhed og Troskab. H. M. hævdede der paa Mødet, takkede os for vor Nær værelse og bød os Farvel.

Da jeg vilde til at gaae, kom Kongens Kammertjener til mig og sagde: »H. M. har givet Befaling til, at der skal forespændes; det er silde, og det sneer». En lignende Beskeed fik Bluhme. Vi satte os derfor ned, saae paa hinanden og smilte. Da kom Kongen ind til os. »Vil De ikke paatage Dem at danne et nyt Ministerium», sagde han til Bluhme, »eller er der Ingen, som vil paatage sig det». »De

8. *Kritik af Davids beretninger om 26. decbr.* Naar vi derefter gaar over til kritisk at sammenholde Davids to beretninger, har vi for dette partis vedkommende desværre intet dokument, der særlig kan yde hjælp hertil. Et saadant vilde foreligge, hvis vi havde den original til kongens indledningstale, som David havde ladet sin søn Ludvig renskrive saa pænt; men den vil vel næppe kunde genfindes i Christian 9.s arkiv¹.

Andre kilder kan dog vise, at 1874-beretningen har fejl, hvor 1863-beretningen har det rigtige. Det var ikke første juledag, 25. decbr., forhandlingen fandt sted, men anden juledag, 26. decbr.; det var ikke Hall, som gav kongen referat deraf, men Madvig². Dette er dog kun smaa hukommelsesbrist. Uoverensstemmelsen mellem de to beretninger er iøvrigt i dette parti af en noget anden karakter end i det foregaaende. De er ikke saa direkte modstridende, falder i, hvad de har fælles, referatet af mødet og forhandlingen, ret vel sammen, bortset fra et enkelt vigtigt punkt. Forskellen mellem dem bestaar mest deri, at 1874-beretningen er saa langt udførligere end 1863-beretningen, idet den medtager baade et forspil og et efterspil, begge højst betydningsfulde. At nu David skulde have opfundet disse frit i 1874, og dette være grunden til, at han ikke har dem med i sin samtidige beretning, er paa grund af det hele indhold en forklaring, som straks kan afvises. Efter det resultat, den foregaaende undersøgelse har givet, er forholdet her naturligvis det samme som før, nemlig at 1874-beretningen atter her meddeler os vigtige hovedpunkter i udviklingens gang, som er udeladt i 1863-beretningen.

At 1874-beretningens meddelelser er de rigtige, kan man imidlertid ogsaa se af, at de paa et og andet sted trods alt skinner igennem 1863-beretningens tekst. Det første hovedpunkt er, at David forud var indviet i kongens hensigt med

¹ Dette er tilligemed kong Frederik 8:s arkiv afgivet til det danske rigsarkiv, men i forseglede pakker, der er utilgængelige for historieforskerne.

² Neergaard II, 978—980.

mødet og efter opfordring havde skrevet indledningstalen for ham. Her havde David nu den tort, at kongen ikke vilde benytte hans manuskript dertil, fordi han mente at kunne huske den udenad. Det gik naturligvis galt, og 1863-beretningen afslører, naar man kender 1874, Davids forfatterærgrelse herover: »kongen udviklede synlig forlegen saa uklart sin tanke, at forsamlingens hensigt umuligt kunde opfattes, naar man ikke forud kendte den». Den tilføjede bisætning røber, at David ogsaa 1863 meget godt kendte talens fremstilling af hensigten dermed, og den pine, den udmærkede forfatter har siddet i, da kongen, som han siger i 1874, »tabte traaden og begyndte at stamme». Davids forudviden skinner ogsaa igennem i 1863-beretningen, naar han erklærer med bestemthed at kunne sige, at det laa i kongens tanke at benytte mødet som en udvej til at faa et nyt ministerium.

En direkte uoverensstemmelse mellem de to beretninger kommer frem i deres højst forskellige skildring af den maade, hvorpaa Hall besvarede Davids forslag om dannelsen af en koalitionsregering til afløsning af den Hallske. Da »det hele truede med at gaa i staa», tog David ordet for at fremsætte dette forslag om en koalitionsregering eller, som man i vore dage siger, en samlingsregering, der altid vil fremkomme fra en politisk opposition, naar denne ikke selv tør overtage ansvaret og derfor ved sit forslag camouflerer sit ønske om at faa den siddende regering fjernet. I 1863 beretter David, at »Hall med paafaldende aabenhed tiltraadte min anskuelse og Monrad udtalte sig vel mere forbeholdent, men dog ikke i modstrid med denne». Men i 1874, at »Hall synligen afficeret tog ordet og erklærede med fast og lydelig stemme, at ministeriet var en helhed og at de alle stod og faldt med hinanden». At dette sidste maa være det rigtige, fremgaar af, at tanken om koalitionsregeringen faldt død til jorden med det samme, saa at Madvig maatte meddele kongen som forhandlingens resultat, at han maatte beholde ministeriet Hall.

Men saa kommer efterspillet, som David med virkelig fortællekunst har gjort særdeles artigt: snevejret, stilheden efter stormen, de to gamle herrers forstaaende smil, kongens

oprevethed, endelig den lykkelige opløsning, det andet hovedpunkt, som ikke findes i 1863-beretningen. David kan glædeligt overraske baade Bluhme og kongen med, at Monrad sagte, men tydeligt havde protesteret mod Halls erklæring og derfor formentlig vilde være villig til som konseilspræsident at danne den nye regering. Ogsaa her er sikkert 1874-beretningen den rigtige, thi ingen havde før 26. decbr. tænkt paa Monrad, men faa dage efter, 31. decbr., havde Monrad dannet sit ministerium til afløsning af Halls.

9. *Forholdet mellem de to beretninger i deres helhed.* Af de fra Davids haand foreliggende to beretninger om de politiske begivenheder i novbr. og decbr. 1863 er da saa ganske givet den sidste beretning fra 1874 paa alle afgørende punkter rigtigere end hans første, helt samtidige beretning fra 1863. Hvorledes skal da forholdet mellem de to beretninger forklares?

Metodisk-kritisk maa vi først spørge: er af disse to beretninger den ene afhængig af den anden, den senere fra 1874 sekundær i forhold til den samtidige primære fra 1863? Nej, herom er der aldeles ikke tale. Ikke paa noget punkt frembyder de to beretninger en saadan overensstemmelse, at den senere kan have benyttet den første som kilde; verbaloverensstemmelser er der ingen af. Deres uafhængighed af hinanden kan tilmed direkte bevises ved, at 1874-beretningen, hvor talen er om Christian 9.s billet til David om at komme til ham til samtale 15. novbr., i parentes indskyder: billetten maa findes blandt mine papirer. Dette viser, at David i Wien 1874 hverken har haft billetten selv eller sin tidligere beretning af 1863, hvori dens ordlyd var citeret. Begge beretninger er helt primære, skrevet alene udaf forfatterens erindring.

Man kunde da formode, at aarsagen til de øjensynlige og meget store forskelligheder mellem de to beretninger er, at forfatteren, da han skriver sin anden beretning, ti aar efter den første, ikke mere saa klart husker begivenhederne, som da han nedskrev sin med selve disse samtidige beretning. Da han skrev i 1863, var han 70 aar, da han skrev

1874 80 aar gammel. Nu er det sandt nok, at siden vort 40. aar svækkes ved den begyndende senilitet vor hukommelse, men sikkert virker mellem det 70. og det 80. aar det senile hukommelsestab højst forskelligt, fordi den menneskelige fysik og psyke i saadanne sene aar er undergivet saa mangfoldige indflydelser. For Davids vedkommende giver hans to beretninger os en maalestok. Han har fra han var 70 til han blev 80 kun glemt meget lidt af, hvad han for ti aar siden oplevede. Hans fasteste erindringer er som næsten alle menneskers ogsaa i de yngre og kraftigere livsaldre knyttet til synsoplevelser. Han ser for sig grev Holck og husker derved, at denne begik en fejl ved allerede 15. novbr. at tiltale Christian 9. med Deres Majestæt; han ser for sig den lille trappe i det gule palæ, hvor han mandag morgen 16. novbr. mødte kongen, der ilede til proklamationen; han husker tydeligt, hvorledes etatsraad Crone saa ud, da han »noget hædsblæsende» forlangte af ham, at han skulde opfordre kongen til at underskrive novemberforfatningen. Men tiden er udvisket og sammenskudt for ham, som den altid er, naar man i senere aar vil se tilbage; derfor tror han i 1874, at kong Christian allerede ved proklamationen 16. novbr. havde lovet ministrene at underskrive. Dette er en af de meget faa hukommelsesbrist i 1874-beretningen; iøvrigt er Davids hukommelse i 1874 saa levende som nogensinde; han vil og kan netop i 1874 huske og i sin beretning fremdrage kendsgerninger, som han i 1863 lod uomtalt.

Vi maa da søge forklaringen af de meget fremstaaende forskelligheder mellem Davids to beretninger deri, at de maa have højst forskellige motiver; at de hver for sig er skrevet ud fra et motiv, ud fra en tendens, som man vilde sige, hvis talen var om middelalderlige kilder, der gjorde det naturligt og selvfølgelig for David, at han maatte fremstille de samme kendsgerninger, som fra hans 70. til 80. aar var velbevaret i hans erindring, i et saa forskelligt lys.

10. *Motivet til 1874-beretningen.* Motivet til beretningen af 1874 angives bestemt af forfatteren selv og ligger lige i

dagen. Siden 1863 er der sket den forandring i forholdet mellem de to venner, at David nu mener, at al den taknemlighed, prins Christian skyldte ham, har han som konge kun slet givet udtryk for. Denne modsætning mellem kongen og David har udviklet sig allerede i den tid 1864—1865, David var finansminister, og som saadan havde nu og da at træde op mod de krav, hoffet stillede til rigets finanser, men særlig finder David, som han aabent siger, et tydeligt udtryk for kongens utaknemlighed deri, at han efter at have været finansminister ikke blev udnævnt til kongevalgt landstingsmand. »Jeg var endnu dengang langt fra at tro, at Christian 9. ikke ansaa sig særlig forpligtet mod mig, der ved flere Lejligheder havde bevist mig som hans troeste Ven. Denne Tro fik jeg først ihænde, da han i 1865 tillod Grev Frijs, formodentlig for ikke at forarge sin daværende Ven I. A. Hansen, at forbigaae mig ved Valget af de livsvarige Medlemmer af Landstinget. At han skulde have gjort det i den hemmelige Tanke, derved at forskaffe mig den Anerkjendelse fra Folkets Side, der blev mig til Del, have vist mange ikke troet og troer jeg ærligt sagt heller ikke selv»¹.

En følelse af dyb bitterhed mod Christian 9. har da bemægtiget sig David i aarene efter hans afgang som finansminister 1865; det er denne bitterhed, der faar sit udslag i hans beretning af 1874. 80 aar gammel vil han ikke gaa i sin grav uden at have gjort eftertiden opmærksom paa den utaknemlighed, kongen havde udvist overfor ham i betragtning af de højst værdifulde tjenester, han havde ydet paa de mest kritiske tidspunkter i kongens liv. Medens han gik nede i Wien og maaske mærkede døden nærme sig, har han følt sig yderligere tilskyndet til endnu engang at fortælle om begivenhederne i novbr. og decbr. 1863, fordi han vidste, at hjemme i København laa disse ældre optegnelser, der gav et helt andet billede af hans optræden og virksomhed, ja, udelod de afgørende momenter deraf. Uomtalt deri var netop de to tjenester, David selv ansaa for de største, han havde ydet

¹ Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 70; 1866 blev David valgt til medlem af landstinget for København.

kongen: at han i novbr. skaffede ham viden om, hvorledes den engelske regering saa paa spørgsmaalet om novembergrundlovens stadfæstelse, og at han i decbr. udpegede for ham Monrad som den, der vilde danne et nyt ministerium. David sidestillede disse to handlinger som lige fortjenstfulde ydelser fra hans side og følgelig lige vigtige og nyttige for kongen.

11. *Motivet til 1863-beretningen.* Ulige vanskeligere er det at finde Davids egentlige motiv til 1863-beretningen, skønt han selv straks meddeler, at han har nedskrevet den, medens begivenhederne endnu var ham i frisk minde, til brug for dem, der formentlig engang efter hans død vil drøfte det spørgsmaal, om han i sin tid har tilraadet eller fraraadet kongen at underskrive novemberforfatningen. Motivet synes herefter nærmest en uselvsk interesse for eftertidens historikere, der naar denne beretning engang offentliggøres, her skal kunne finde rigtige og samtidige efterretninger derom. Dette motiv for en beretter er imidlertid saa ofte forekommende, at den kritiske historiker vil være tilbøjelig til straks at forkaste det ud fra den erfaring, at ingen skriver beretning for historikerens skyld, enhver beretning har sit eget formaal. For Davids 1863-beretning er det afgørende, at den som paavist helt igennem, for begivenhederne baade i novbr. og decbr., er aldeles urigtig, endog bevidst usandfærdig; thi dette viser os, at Davids motiv dertil, hvad angaar eftertidens historikere, i alt fald har været, at han vilde paatvinge dem en anden opfattelse af hans del i begivenhederne end den, som han selv vidste var den rigtige. At en beretter kan ønske dette, er forstaaeligt, hvor han maa erkende, at hans politiske handlinger har været skæbnesvangre fejlgreb, som han vil bortforklare, for at han kan staa saa godt som muligt i historiens lys. Men dette er aldeles ikke Davids tilfælde; han mener ingenlunde, at de tjenester, han gjorde Christian 9. i 1863, var af den beskaffenhed, at de for hans egen skyld burde tilsløres, tværtimod — og netop derfor skriver han 1874 sin nye beretning; for at eftertidens historikere af den

kan faa den virkelige sandhed at vide, der kun kan tjene til at stille ham i det smukkeste lys.

Vi kan da ganske lade denne Davids motivering af hans 1863-beretning ude af betragtning; denne maa have haft et ganske anderledes kraftigt, samtidigt motiv. Et saadant angiver David da ogsaa selv i slutningen af 1863-beretningen om novbr.-begivenhederne, idet han siger, at han har fortalt om dem saa omstændeligt for at nedslaa det udsprede uforkammede rygte, at kongen først havde underskrevet efter at have spurgt det engelske hof om, hvad han skulde gøre. Dette er et klart og forstaaeligt motiv for, at David skriver sin usandfærdige samtidige beretning, og vi maatte anse det for det endelige og rigtige — hvis Davids beretning var blevet offentliggjort i et eller andet dagblad i beg. af decbr. 1863 eller selv senere som et forsvarsindlæg for kongens handlinger. Saa kunde man forstaa, at den 70-aarige hædersmand havde gjort sig skyldig deri, fordi han saa det som sin pligt at forsvare kongen for enhver pris. Man maatte da nøjes med at haabe, at loyalitet og fædrelandskærlighed her havde bragt den højtansete direktør for den danske nationalbank til for een eneste gangs skyld at stille sig selv i et andet forhold til sandheden end det, hvori han ellers befandt sig. Thi det vilde være meget nedslaaende, om vi deraf skulde slutte, at nationalbankdirektøren ogsaa i andre tilfælde i sit lange liv med samme lethed havde ladet højere hensyn, f. e. til nationalbanken, fremtvinge en saadan aberration fra hans side. Det er bekendt, at det oftest er de mænd, som er hæderligheden selv i det borgerlige liv, men som tilfældigt kaldes til deltagelse i det politiske, der grovest forsynder sig mod de grundsætninger om sandfærdighed og loyalitet, som nu engang i det lange løb er og maa være de herskende i parlamentarisk politisk handlen. I deres ukyndighed tror de let, at løgnen er ogsaa den parlamentariske politikers væsentligste virkemiddel. Saa naiv og ukyndig i politik var David vistnok, hvad hans heftige udfald mod den nationalliberale politik »løgnagtighed« tilstrækkeligt viser. Han var nu ganske vist selv ingen sinke heri.

Virkeligheden er imidlertid, desværre for vor opfattelse af Davids forhold til sandheden, endda en ganske anden. Hans samtidige beretning blev aldrig nogensinde offentliggjort; da han havde skrevet den, som den nu engang var, lagde han den ned i sin skrivebordsskuffe og lod den ligge der. 1874 dementerede han den selv med sin nye beretning. Først 1914 blev begge trykt. Naar vi derfor maa skyde de motiver, David selv angiver, tilside som urigtige, maa vi stadig spørge: hvad var da det virkelige motiv til, at David i 1863 med saa megen flid og dygtighed affattede en usandfærdig beretning, som han ikke benyttede til nogetsomhelst politisk træk? Af hvilken grund fandt denne kloge og erfarne og dog hæderlige mand det formaalstjenligt at paalægge sig selv et saa usædvanligt arbejde?

Betragter man da atter Davids beretninger for at finde, hvad der er deres kernepunkt, det hovedemne, hvorum de samler sig, ser man, at dette er ministeriet Halls fjernelse. Det faste grundlag for det lidt mærkelige venskab, der forbandt den 45-aarige prins Christian og den 70-aarige nationalbankdirektør, var begge brændende ønske om at se dette forhadte ministerium styrtet, hvilket de ikke med urette paalagde skylden for Danmarks vanskelige stilling. Dette ønske fik hos begge større styrke derved, at ingen af dem havde nogen forstaaelse af eller respekt for den magt, der laa i ministeriets meget stærke parlamentariske stilling. Højest karakteristisk for Christian 9.s fuldstændige ukyndighed om parlamentarisk styresæt er hans bemærkning 26. decbr. om, at hvis Hall ikke vil kontrasignere rigsraadsindkaldelsen, »har general Oxholm — overhofmarskallen! — tilbudt sig ganske intermitterent at danne et nyt cabinet«, et varsel om hvad hans kongetid senere skulde bringe Danmark. David synes ligeledes fra først af at have ment, at kongeskiftet straks kunde medføre et regeringsskifte; derfor er efter 1874-beretningen hans første spørgsmaal til kongen: »har De talt med mænd, som De har tillid til, og som kunne staa Dem bi som ansvarshavende raadgivere«. Det var vistnok først Bluhmes, Karl Moltkes og selv Andraes vægning baade 17. novbr. og

23. decbr. ved at paatage sig dannelsen af en ny regering imod det store flertal i rigsraad og rigsdag, som gjorde David klar over, at saa let kunde det heller ikke gaa. Det var allerede en stor skuffelse for ham, at han 15. novbr. maatte erfare, at kongen, skønt Frederik 7. dog allerede havde været død nogle timer, endnu ikke havde henvendt sig til nye mænd; men endnu mente han, at ministeriets demission lod sig fremkalde ved, at kongen nægtede underskrift paa novemberforfatningen. Derfor var han saa villig til at bringe kongens forespørgsel til den engelske gesandt; han var overbevist om, at Russell vilde raade kongen til ikke at underskrive, hvad ogsaa var rigtigt. Men atter føler han sig skuffet, ja næsten svigtet, da kongen alligevel underskriver. Derefter er der ingen mulighed for et regeringsskifte før i dagene 24—26. decbr. Da er David atter straks højst virksom. Han skriver kongens tale; han tager ordet, da forhandlingen paa mødet 26. decbr. gaar i staa, det vil sige synes at vende sig til en styrkelse af ministeriet Halls stilling. Han udkaster tanken om en koalitionsregering, i virkeligheden under den farefulde stilling en meget naturlig og derfor for ministeriet Halls sejr og forbliven meget farlig tanke; og da Hall, der ser dette, derfor afviser tanken derom med en stærk fremhævelse af ministeriets solidaritet, er det David, der bemærker Monrads sagte indsigelse. Han indser øjeblikkelig dens betydningsfuldhed: Monrad er manden, der kan og vil styrte ministeriet Hall.

Ja, men alt, hvad der her er sagt om Davids virksomhed for at hidføre Halls fald, er hentet fra 1874-beretningen; i 1863-beretningen staar der intet derom. I dens referat af Davids første samtale med kongen nævnes kun lige til slut og en passant muligheden af et regeringsskifte; her gaar David efter samtalen antagelig hjem i sin seng og ikke til sir Augustus. Med ham taler han først onsdag morgen, og det egentlige resultat af samtalen med Paget er, at David kan meddele kongen, at den engelske regering ikke vilde have fraraadet ham at underskrive. Man maa indrømme David, at dette første og vanskeligste parti af 1863-beretningen

er gjort med stor stilistisk kunst. Bortset fra fortielsen af samtalen med Paget søndag aften 15. novbr. indeholder den saa at sige ingen faktisk usandhed; alle Davids bevægelser i dagene 15. til 19. novbr. er medtaget deri, endogsaa samtalen mandag morgen 16. novbr. med kongen i det gule palæ, skønt det kniber med at give den en forklaring. Beretningens gennemgaaende usandfærdighed beror alene paa den stilkunst, hvormed David under forplumring af kronologien har delt den i to afsnit, idet han først refererer sine afgørende samtaler med kongen, derefter sine samtaler med Paget, og saaledes bibringer læseren den forestilling, at samtalerne med Paget alle i tid ligger *efter* samtalerne med kongen. David skulde være blevet meget energisk »skygget» af en detektiv i de dage, forat denne skulde kunne gendrive hans beretning.

Med det andet parti, om 26. decbr., gaar det lettere, her er de simple fortællinger tilstrækkelige. David har blot deltaget i mødet; han har ikke skrevet kongens tale. Hans forslag om en koalitionsregering er saa lidt fjendtligt mod Hall, at denne endog — saavidt David har misforstaaet ham — »med en paafaldende(!) aabenhed tiltraadte min anskuelse», og Monrad »udtalte sig vel mere forbeholdent, men dog ikke i modstrid med denne(!); det er selvfølgelig heller ikke David, der har givet kongen anvisning paa Monrad.

Ved denne betragtning føres vi da til at kunne angive, hvad der er det egentlige og sande motiv til 1863-beretningen. Denne ganske samtidige beretning har til formaal i modstrid med sandheden paa alle maader og ved alle midler at tilsløre og afgive bevis imod, at David har haft det allermindste at gøre med nogen bestræbelse for at styrte ministeriet Hall. Tanken om mødet 26. decbr. er efter Davids formening i 1863 endog indgivet kongen af Hall selv, og David »forekom Halls forslag som et forsøg paa at holde sig»(!); men 1874 erklærer David aabent og sikkert rigtigt, at han aldrig har kunnet erfare, fra hvem denne idé er kommet.

12. *Revolutionen i København 1863*. Hvilken læser har da nu David tænkt paa, da han 1863 med saa megen flid

sammenskrev sin usandfærdige beretning? Ganske sikkert ikke paa mig i 1928, thi mig har han givet rigtig besked i 1874. David maa have tænkt sig muligheden af en læser, der kunde have en langt mere levende interesse i og maaske pligt til at bringe paa det rene, om han havde hørt til dem, der havde konspireret til at hidføre ministeriet Halls fald. Naar hans papirer i et saadant tilfælde beslaglagdes af en undersøgelseskommission, vilde denne blandt dem finde denne redelige samtidige beretning, der var nedskrevet alene af historisk interesse og indignation over udsprede løgnagtige rygter. Det fik saa komme til en prøve, om kommissionen kunde komme bagved den.

Naar vi nu 65 aar efter ser tilbage paa disse begivenheder i Danmark i 1863, staar vi i fare for at betragte dem som gennem en omvendt kikkert. De maa i forhold til de hele verden gennemrystende begivenheder, vi har oplevet, synes meget fjerne oeh meget smaa. Men den politiske lidenskab har til alle tider været lige stærk, de politiske kampe lige bitre, det politiske hovmod lige stort, den politiske frygtsomhed lige lille — kun magtmidler, tal og dimensioner i den politiske strid er stadig voksende i en forfærdende grad. Tiden 1789 til 1863 havde været fuld af sejrriige revolutioner; først efter 1863 blev regeringernes magtmidler saa overmægtige, at revolutioners gennemførelse syntes utænkelig, til regeringerne 1917—18 i indbyrdes kamp havde faaet ødelagt deres egne magtmidler.

Det er da ikke mærkeligt, at tanken om en sejrriig revolution, gennemført ved en folkerejsning, i 1863 selv i Danmark kunde fremstille sig for den store almenhed som en mulighed og særlig for de ledende politikere som en eventualitet, de ikke kunde undgaa at tage hensyn til. Os synes tanken absurd, fordi vi ved, at selv 1848 gik Københavns fredelige borgerbefolkning ikke videre end til at advare Frederik 7. mod at »drive folket til fortvivlelsens selvhjælp» og selv 1920, da blodige revolutioner atter var Europas daglige kost, spillede dog i København alt sig fredeligt af. Men man maa indrømme, at i novbr.—decbr. 1863 laa forholdene

helt anderledes. Den revolution, der da truede, vilde blive en virkelig folkerejsning, en revolution af praktisk talt hele det danske folk, omend hovedstadens udpræget nationalistiske overklasse vilde komme til at tage stødet. Dette skulde rettes mod det nye dynasti, den nye konge, der trods al hans loyalitet mod Danmark dengang var lagt for had som tyskdannet og helstatsmand. Imod ham stod derfor en folkestemning, der gennem mange aars bearbejdelse af journalister, digtere, professorer og politikere var ført hen til en forvisning om, at mod tyskheden, Danmarks arvefjende, var der kun virkeligt rygstød at søge i gennemførelsen af en politisk enhed med de to andre nordiske magter, Sverige-Norge. Den skandinaviske tanke havde grebet sindene mere dybt i Danmark end i de to andre nordiske lande. Naturligt nok, thi Nordens kamp mod Tyskland stod efter denne opfattelse om Slesvig, og Danmark var her det nødlidende af de tre nordiske riger.

Den dybe modsætning var: paa den ene side den nye konge af tysk nationalitet og helstatsmændene, paa den anden side det dansk-nationale ministerium Hall, det danske nationalistiske borgerskab i København, flertallet af den danske landbefolkning, der omend noget sløvt og uvilligt dog traskede i hælene paa det »oplyste» borgerskab, »intelligens-partiet», og saa skandinavismen. En revolution vilde da ikke som ellers blive en rejsning af en underklasse mod regeringen, men en rejsning mod kongen og helstatsmændenes mindretal af det overvejende flertal af det danske folk under de nationalliberale skandinaviske politikeres, under Halls ledelse. Forhaabentlig støttet af Sverige-Norge, fordi rejsningens maal kun kunde være at fjerne den nye konge for at sætte Carl 15. paa Danmarks trone som Skandinaviens fælles konge. Derved vilde de tre nordiske rigers politiske enhed, hvorefter der var holdt saa mange begejstrede taler og sunget saa mange skønne sange, blive til virkelighed.

Ud herfra kan man forstaa, at en saadan revolution forekom de konservative helstatsmænd næsten en real konsekvens, som de maatte regne med. David er efter sin paa-

gaaenhed 15. novbr. hurtigt blevet overbevist om, at her var det, faren lurede. Hvis kongen hastigt tog et konservativt ministerium, vilde den skandinaviske revolution blive den umiddelbare følge deraf. Han siger selv i 1863-beretningen: »ad andre Veje var det blevet mig klart, hvorledes ikke blot Mistillid til det nye Kongehus blev vakt og næret, men at ogsaa virkelig forbryderiske Planer vare udrugede, hvis Udførelse under den herskende exalterede Stemning ikke kunde ansees for en Umulighed». Og han havde ogsaa selv 16. novbr. haft en oplevelse, som nok kunde give ham grund til eftertanke. Selve Københavns politidirektør, etatsraad Crone, »denne iltre Skandinav», som David karakteriserer ham, havde erklæret, at ingen kunde indestaa for stadens fred og rolighed, hvis kongen ikke underskrev novemberforfatningen. Med rette reprimanderede David ham med sin bemærkning om, at derfor havde politidirektøren i embeds medfør at sørge. Men den realitet blev dog tilbage, at selve Københavns politidirektør havde blottet sig, at han havde sagt, at en folkerejsning vilde blive følgen af kongens vægring, og ladet skinne igennem, at i saa fald vilde han og hans politietat slutte sig til rejsningen¹.

Det er sandt nok, at denne helstatsmændenes frygt for folkerejsningen allerede 1863 blev kritiseret, men ganske vist kun af en fremmed. David fortæller selv derom; det var den russiske ekstraordinære gesandt Ewers, der ved en middag hos baron Nicolay, den ordinære russiske gesandt, udlod sig med, at hele denne snak om en københavnsk revolution vistnok var overdreven, og at, hvis den endelig kom i stand, havde enhver regering magt til at kue saadanne optøjer. Han, russeren, vidste af erfaring hjemmefra, at militærmagt og nogle massakrer af revolutionære vilde være nok til at nedslaa enhver folkerejsning. Da følte David sig saaret, maaske fordi han selv ikke var saa langt fra at dele russerens betragtning, og søgte med varme at overbevise

¹ Om Crones videre provokerende virksomhed 18. novbr. Krieger II, 344—345.

Ewers om, at Danmark ikke var Rusland, og »at han ikke kjendte Omstændighederne og oversaae Kongens Situation». Russeren havde naturligtvis ret, men der var blot det, at ingen helstatsmand, selv ikke David, vilde have haft mod til at lade skyde paa Københavns borgere, hvis de havde rejst sig til revolution.

At revolutionen i 1863 var en nærliggende mulighed, som alle maatte regne med, mener David endnu i 1874. »Intet beviser bedre, at der ikke uden at udsætte Kongen og Dynastiet for den øjensynligste Fare, kunde være skeet Andet end hvad der skete og at Bluhmes og min Vægring ved kort før Nytaar at gribe Roret, var en af Situationen paabudt Nødvendighed, end hvad der ved Efterretningen om Dannevirke-Stillingens Opgivelse skete i Kjøbenhavns Gader. Jeg glemmer aldrig de Optrin, som der fandt Sted. Da jeg om Aftenen erfarede, at der var en Sammenstimling af Mennesker i Amaliegade, vilde jeg begive mig til Hds. Majestæt Dronningen, men jeg kunde ikke trænge mig igjennem Gaden, men maatte ad en Omvei og igjennem en Bagport naae til det gule Palais. Jeg havde imidlertid haft Leilighed til at lære Folkehobens Physionomi at kjende, — den bestod langt fra af de Klasser alene, som henregnes til Pøbelen, og dens vilde Raab gav nok som tilkjende, hvem den betragtede som Ophavsmanden til Danmarks Ulykke. Og hvad skal man sige til den oprørende Raahed, som viste sig nogle Dage derefter, da den kongelige Familie kjørte fra Kirke. En Fanatiker spyttede gjennem det aabne Karetvindue Prinsesse Dagmar lige i Ansigtet¹».

Vi har i vor tid oplevet værre udslag af revolutionæres angreb paa regerende kongehuse, men det bør ikke forhindre os i at tro paa, at David heri virkelig saa et voldsomt udslag af den revolutionære aand, der i maanederne efter Frederik 7.s død var levende i det københavnske borgerskab og i hele landet. Det var ogsaa denne revolutionære aand, de statsmænd, som Christian 9. søgte at faa til at danne regering,

¹ Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 79—80. Fanatikeren var en teologisk kandidat, vistnok dengang senior i studenterforeningen, der senere blev provst i Nordsjælland.

veg tilbage for, mere end for tanken om den modstand, de kunde vente i rigsraad og rigsdag. Det var Bluhme, det var Carl Moltke, det var ganske særligt Andræ, hvem det nærmest maatte paaligge at søge nye udveje til en fællesforfatning. Man kan sige, at Hall næsten bønfuldt ham om at overtage regeringen ved 21. decbr. paa hans forlangende om en suspension af novemberforfatningen at sige til ham: »Vi kunne ikke gøre det», hvori laa, at et ministerium Andræ maaske kunde gøre det¹. Men Andræ var for karaktersvag til at overtage regeringsmagten, selv med den neutralitet, der dermed i virkeligheden var ham tilsagt af Hall fra de nationalliberales side. Det var den truende revolution, der hindrede alle ministeriet Halls modstandere i at tage affære; det bedste vidnesbyrd om, i hvor høj grad man frygtede den, er dog selve denne Davids samtidige beretning, der kun kan forklares som bestemt til at føre en sejrrig revolutions undersøgelseskommission bag lyset.

13. *Halls politik.* Naar da tanken om denne folke-rejsning havde en saa afgørende indflydelse paa de førende oppositionelle politikeres beslutninger og handlinger, rejser det spørgsmaal sig, om dette ogsaa var tilfældet for de ledende nationalliberale førere, der udgjorde den danske regering, og da ganske særlig om tanken derom har haft indflydelse paa Halls politik.

Denne er i aarene omkring 1900 blevet fremstillet og analyseret af Niels Neergaard, først i hans grundlæggende værk: *Under Junigrundloven*, kort efter i *Danmarks Riges Historie*². Skønt Neergaard raadede baade over den skolede historikers grundighed og den trænede politikers indsigtfuldhed, maatte dog dette emne selv for ham være meget vanskeligt at behandle. Den største vanskelighed herved var endda ikke, at det endelige resultat af Halls politik var blevet den ulykkelige krig i 1864 og tabet af hertugdømmerne, ogsaa

¹ Neergaard II, 971—972.

² Herom Aage Friis: »Under Junigrundloven» og dens Forfatter. Dansk hist. Tskr. 9 R. I, 89—128 (1918).

det danske Nordslesvig, men hvorledes var det muligt at give en politisk eller blot psykologisk forstaaelig forklaring af tankegangen hos en ledende, ja almægtig statsmand som Hall, der, skønt han lidt efter lidt maatte se alle de forhaabninger briste, som han kunde nære om støtte for Danmark imod de overmægtige stormagter, skønt selv tanken om forsvarsforbundet med Sverige-Norge maatte opgives, skønt han fra alle venligt sindede magter som fra danske gesandter i udlandet og kloge politikere i Danmark selv modtog advarsel paa advarsel — dog drev sin for Danmark saa skæbnesvangre politik igennem til nederlagets bitre ende.

Opgaven var i virkeligheden uløselig ud fra det kildegrundlag, der da stod til Neergaards raadighed, endskønt dette var videre omfattende end man ser af hans henvisninger. Neergaard kan vel med største samvittighedsfuldhed følge udviklingen af Halls politik saaledes, som denne gav sig til kende i de svar, han gav fremmede diplomater og danske politikere, og i de politiske handlinger, han foretog; det bliver ham dog stadig vanskeligere at forklare den. Neergaard kan endnu, som jeg straks skal vende tilbage til, finde en forklaring af, at Hall ikke lagde sin politik om i novbr. 1863, da forsvarsforbundet med Sverige-Norge viste sig uigennemførligt. Men meget let gaar Neergaard hen over Halls ændringsforslag af 6. novbr. om den nye forfatnings ikrafttræden 1. jan. 1864; hvad der har været Halls egentlige motiv til dette forslag, som skulde blive den afgørende vanskelighed under decbr.-forhandlingerne, forsøger Neergaard ikke at forklare¹. Og Halls politik efter tronskiftet 15. novbr. opgiver Neergaard hurtigt at forstaa. Det bliver ham kun paa een maade muligt »at bringe den Hallske politik efter tronskiftet i nogenlunde samklang med det billede, man efter hans færd baade før og siden maa danne sig af ham som politiker». Denne eneste maade er, at Hall maa have tænkt sig, at det gennem den uundgaelige krig »kunde lykkes ham ved klog benyttelse af forholdene

¹ Neergaard II, 764, 768. Danm. Rig. Hist. VI, 2, 144.

og ved fornøden resignation at redde i hvert fald den del af det danske monarki, som var og vilde være dansk, ud af skibbruddet». For Neergaard selv staar dette forklaringsforsøg dog som højst tvivlsomt. Han kan ikke komme bort fra, at »den øjensynlige og overhængende fare, som Danmark udsatte sig for ved en stadfæstelse af fællesforfatningen, maa have vejret tungere til i ministeriets overvejelser», end man efter dens absolute krav til den nye konge om stadfæstelsen deraf skulde tro. Derfor fejer han selv sit forklaringsforsøg tilside og søger en anden, rent psykologisk forklaring i formodede særlige karakteregenskaber hos Hall, en forklaring han allerede tidligere har antydnet. »Hos regeringen og ikke mindst hos dens chef raadede en optimisme, som overalt holdt sig til lyssiderne og skyede at dvæle ved det, som kunde bringe tvivlen og betænkelighederne frem. Maaske var dog denne optimisme mest af alt en halvbevidst sky for at blive noget var, der kunde opfordre til at standse, før det sidste afgørende skridt var gjort». »For Hall laa de store vovespil mindst af alt, meget tyder desuden paa, at han siden tronskiftet har været behersket af en fatalistisk tro paa krisens uundgaaelighed og mindre har betragtet sig som en leder, der var i stand til ad overskuelige veje at føre sit lands politik til et forud bestemt maal, end som et redskab i stærkere magters haand»¹.

Her har Neergaard da med rene ord sagt, at Hall efter hans formening siden tronskiftet i virkeligheden ingen politik havde. Den naturlige konsekvens heraf er, at han, da udviklingen er naaet til pressionen 20. decbr., aldeles opgiver ethvert forklaringsforsøg. Neergaard fordømmer ganske og aldeles Halls holdning; »som forholdene laa, var der for den danske regering ingen anden forsvarlig vej end at efterkomme de neutrale stormagters krav». Der er intet forsvar for Hall at søge i de betragtninger, han anførte overfor Wodehouse og Ewers, »næppe nogensinde har en statsmand tydeligere set

¹ Neergaard II, 715, 883—884.

afgrunden aabne sig for sin fod, og næppe nogen med mere beraad hu kastet sig i den»¹.

Siden eller samtidig med at Neergaard skrev, er der imidlertid offentliggjort en meget værdifuld behandling af Danmarks historie i dette korte tidsrum og særlig flere vigtige kilder dertil², deriblandt Davids her behandlede optegnelser, der utvivlsomt gør en revision af Neergaards strenge dom mulig og nødvendig. Af næsten alle disse fremgaar det med stigende styrke, at tanken om den »skandinaviske» folkerejsning i Danmark, revolutionen i København, har været et højst betydende led i disse maaneders politik, i hvor høj grad, ser vi dog først helt af Davids optegnelser. Dette moment tager Neergaard nu aldeles ikke i betragtning; ja man faar nærmest det indtryk, at han, maaske ud fra Venstres egen erfaring om, hvor lidt man i Danmark kan stole paa revolutionen som politisk virkemiddel, helst vil skyde denne tanke ganske til side. I Under Junigrundloven vil han endog lægge den helt bort fra Danmark; naar helstatsmændene 16. novbr. 1863 nægtede at danne regering, var det ikke, »som det fra tysk side saa ofte er blevet sagt, frygten for en revolutionær bevægelse i hovedstaden, som her var det afgørende»; senere erkender han dog, at helstatsmændene dengang »ikke vilde sætte selve det nye dynastis tilværelse i fare ved at bringe det i konflikt med det store flertal i befolkning og repræsentation»³. Men det er naturligtvis klart, og de nyere kildepublikationer viser alle, at tanken om den skandinaviske folkerejsning i Danmark ogsaa blev overvejet i regeringskredsene og øvede indflydelse paa de ledende regeringspolitikeres opfattelse og handlinger. Jeg understreger, at i denne undersøgelse er talen alene om tankens indvirkning paa danske regeringskredse og derfor paa dansk ansvarlig

¹ Danm. Rig. Hist. VI, 2, 210. Neergaard II, 966—968.

² H. Koht: Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutschdänischen Konflikt 1863—1864 (1908). P. Andræ: Andræ-Hall 1863 (1902). J. Clausen: Af Orla Lehmanns Papirer (1903). Aage Friis: D. G. Monrads Redegørelse (1914). Aage Friis: Kriegers Dagbøger II—III (1921).

³ Neergaard II, 886 jvfr. Danm. Rig. Hist. VI, 2, 202.

politik; den livlige samtidige drøftelse deraf i offentligheden er her uden interesse; omend et vigtigt ledsagende moment var den snarest til skade for den ansvarlige skandinaviske politik.

Tanken har selvfølgelig i høj grad beskæftiget regeringskredsen. Monrad siger det aabent i den redegørelse for sin politiske virksomhed 1863—64, som han 1880—81 forfattede, og som blev trykt 1914. »Bevægelsen i Folket var stigende, Ledelsen var ved at glide Ministeriet ud af Hænderne. Hvis Ministeriet var slaaet ind paa Eftergivelsens Vej, vilde da Folket have fulgt det eller vilde det have vendt sig mod det? Svaret kan ikke være tvivlsomt. Modstanden vilde være blevet stærk, maaske uimodstaaelig Kongen helledede til Eftergivenhed men det er ikke givet, at han havde kunnet modstaa Bevægelsen. Et nylig plantet Træ har ikke nogen stærk Modstandskraft; det var ikke alene Kongen som Person, det var hans Dynasti, der i en saare kort Tid havde siddet paa Thronen . . . Hvis han blev et Offer for en saadan Bevægelse, hvad vilde da Følgen være blevet? Hele Monarkiet vilde være styrtet sammen». Og saa fortsætter Monrad: »Der er maaske dem, der mene, at det kunde have været gavnligt, da man saa muligvis kunde have formaaet den svensk-norske Konge til at overtage den danske Kronens Byrder. Jeg selv hører til dem, der vilde have anseet det for heldigt, om den svensk-norske Konge var blevet anerkjendt som arveberettiget till det danske Monarki, den Gang dettes Forhold ordnedes af Europa. Derom har der imidlertid aldrig været Tale. Hvis den svensk-norske Konge derimod ved en Folkebevægelse var blevet Herre i Danmark, da vilde det være betragtet af Europa, som om Danmark frivillig havde gjort Afkald ikke alene paa Holsten, men ogsaa paa Slesvig»¹.

I disse udtalelser af Monrad ligger ikke blot et meget godt forsvar for, at han 31. decbr. 1863 overtog dannelsen af en ny regering, men ogsaa en erkendelse af, at der var

¹ Monrad 51—52.

andre, sikkert nok ledende politikere, der havde anset det for heldigt, om en folkebevægelse havde sat Carl 15. paa Danmarks trone. Langt forsigtigere, men dog ogsaa tydeligt nok udtrykker Krieger sig i sin dagbogsoptegnelse 18. febr. 1864: »Kongen var naiv nok til à la Dinesen til Martensen at sige, at naar Folk vilde, man skulde have forsvaret Danvirkestillingen længere, var det fordi de vilde have hele Hæren tilintetgjort, for at Sverrig kunde tage os». Det var altsaa kong Christans opfattelse af den nationalliberale politik endnu i febr. 1864. Krieger fortsætter »Ja, det er karakteristisk, at man ser Forræderie, hvor der er en nødvendig politisk Tanke. Mange brave Mænd have ikke Mod til at sige sig selv, at det kan komme dertil, at det hidtilværende danske Monarki falder sammen under den moderne Tids, under Nationalitets- og Frihedsbevægelsens Tryk, saa at enten det Hele gaar ind under tysk Indflydelse, eller en Deling, en Sønderlemmelse bliver nødvendig, saa at det sydlige gaaer sydpaa, og det nordlige gaar nordpaa. Ingen redelig dansk Mand kan efter mit Begreb foregribe det Øjeblik, da dette Valg foreligger, men af Frygt for denne Sønderlemmelse at kaste os alle i Tysklands Arme, det er Forræderie»¹.

Sikkert er Halls almindelige opfattelse af krisen faldet sammen med Kriegers. Det dansk-tyske helstatsmonarki stod i virkeligheden for dem begge som en fortidslevning.

Som den ansvarlige leder af Danmarks udenrigspolitik maatte Hall dog saa længe som muligt tilstræbe at holde monarkiet, saaledes som det var, udenfor enhver alvorlig rystelse. Han kunde, som Krieger siger, ikke foregribe det øjeblik, da Danmark blev stillet overfor det skæbnesvangre valg. Men jo mere udviklingen i 1863, især efter martskundgørelsen, førte henimod en krise, des bestemtere maatte to retningslinier fremstille sig, som dansk politik, hvis den skulde være konsekvent, kunde følge gennem krisen. Den ene var eftergivenhedens, forhandlingernes vej; maaske kunde denne føre udenom krigen og bevare monarkiet gennem en personalunion mellem kongeriget og Slesvig-Holsten, men i

¹ Krieger III, 81—82.

tilknytning til Tyskland. Den anden var den skandinaviske linie, der vistnok kun gennem krig og monarkiets sprængning under et endeligt opgør mellem dansk og tysk kunde føre til det danske kongeriges politiske tilknytning til de to andre nordiske riger.

For Hall var der egentlig intet valg mellem disse to retningslinier. Personligt betragtede han den skandinaviske politik som den eneste rigtige for Danmark, og til denne politiske opfattelse havde det store flertal af det danske folk sluttet sig i al almindelighed. Det stod ogsaa Hall klart, at dette var den eneste politik, som han og en nationalliberal regering, hvoraf Orla Lehmann var medlem, kunde føre med nogen udsigt til et heldigt resultat. Ligesaa klart saa han, at vilde man tænke sig at føre Danmark gennem krisen ved en eftergivende helstatspolitik, maatte de konservative helstatsmænd overtage ansvar og regering, thi kun, naar de var de ledende, vilde udlandet fæste lid til en saadan politik. Jo mere krisen udviklede sig, des fastere blev Halls overbevisning om, at hver politik krævede sine mænd. Han har maaske, som krisen blev farligere, kunnet nære tvivl, om det dog ikke var bedre at lægge dansk politik om til helstatspolitik, men ikke om, at saa maatte helstatsmændene træde til. En nationalliberal regering, der skulde føre en slags eftergivenhedspolitik, var en selvmodsigelse og til ingen nytte, i sin meningsløshed den største fare for Danmark. Danmarks krise lagde lige alvorligt sin tunge pligt paa Bluhme og Andræ som paa Hall.

Fra dansk side blev det Hall og, som det skulde vise sig, næsten alene ham, der fik at overveje, paa hvilken maade man kunde udforme skandinavismen i politisk handling. Her havde han den lykke, som det syntes, pludselig at møde en stærk og levende tilslutning fra ansvarlig svensk side. Denne politiske skandinavisme, for alvor og under politisk ansvar, forløb i meget kort tid, og der er endnu særdeles mange uoplyste punkter deri. Man har ofte sagt, at den svenske gesandt i København 1863, grev Hamilton, var ophavsmanden dertil, og man har nævnt hans personlige egenskab af spiller for

at kaste et hasarderet præg over den skandinaviske politik¹. Hamilton var, som han senere beklagede sig over, dog ikke tilstede paa Skodsborg 22. juli 1863², da kong Carl 15. paa besøg hos Frederik 7. forlangte Hall tilkaldt og havde en halvanden times samtale med ham, om hvis indhold intet er kendt udover, at kong Carl har foreslaet et forsvarsforbund mellem de nordiske riger. 27. juli var Frederik 7. paa genbesøg i Skaane paa Beckaskog; der var de Geer, den svenske statsminister, tilstede, men her blev der ikke talt politik. 23. aug. havde Hall sit udkast til alliancetraktaten færdigt; det gik kort ud paa, at Sverige-Norge skulde stille 20000 md. til forsvar for de ikke-tyske dele af det danske rige paa dettes bekostning, saasntart der var fare for et angreb derpaa fra Tysklands side, saaledes ogsaa hvis det tyske forbund okkuperede Holsten. 25. aug. kom den svenske udenrigsminister Manderström til møde med Hamilton i Malmö. 29. aug. kom han inkognito til København og havde hos Hamilton en hemmelig sammenkomst og samtale med Hall, hvorefter han hastigt rejste tilbage til Stockholm. Om de her førte forhandlinger ved vi intet; kun skrev Hall 31. aug. til Hamilton, at de sidste dages forhandlinger havde fastslaaet en fuldkommen enighed om den planlagte nordiske alliance. 3. septbr. var der fest hos Lehmann, hvor Hall, Monrad, Fenger, Hamilton og Bille var tilstede; Lehmann talte i varme og takkende ord for Hamilton. Monrad sagde senere paa aftenen till Bille: forekommer det Dem ikke, som om vi har været tilstede ved de tre nordiske rigers trolovelse.

Dagen efter, 4. septbr., rejste Hamilton til Stockholm, og 8. septbr. fandt da paa Ulriksdal slot det afgørende møde sted, hvor den svenske finansminister Gripenstedt, støttet af de Geer og den norske Statsraad Sibbern, mod Manderström, Hamilton og kong Carl 15. selv fik sat igennem, at Sverige-Norge ikke vilde binde sig til en forsvarsalliance med Danmark, med mindre neutrale stormagter ogsaa vilde deltage deri³.

¹ De Geer: Minnen I, 254—225. Neergaard II, 682. Koht 150.

² Krieger III, 326 anm., 331.

³ Koht 105—122.

Man kan ikke undre sig over, at de svenske ministre, der havde den endelige politiske afgørelse i deres haand, stillede sig saaledes. Alliancetraktaten var efter sin ordlyd ganske ensidig, paalagde kun Sverige-Norge den uhyre risiko at deltage i den nærførestaaende krig¹. Men hvad der var udtalt og matte være udtalt deri: tanken om de tre nordiske rigers dynastiske forening under kong Carl 15., har naturligvis ikke været udtalt i de hemmelige samtaler, der var ført. 29. juni 1863 var arveprins Ferdinand død, prins Christian var nu tronarving efter Londontraktaten. Men denne var skabt af krig og vilde sikkert ikke blive respekteret af Slesvig-Holstenerne eller de tyske stormagter; efter en ny krig, der sprængte hielstaten, maatte en ny ordning træffes i overensstemmelse med de forhold, der da vilde være fremkaldt ved Sverige-Norges politiske optræden paa Danmarks side.

Endnu i 1902 stod det som meget tvivlsomt, om det var blevet klart for Hall, hvor afgørende en karakter Ulriksdal-beslutningen havde, at dermed var alliancetraktaten bortfaldet. Under denne tvivl har man nu og da fra dansk side talt om, at Hall havde ladet sig narre af Manderström, medens ingen ringere end de Geer har beskyldt Hall for, at han ved fortsat at tale om et nordisk forsvarsforbund mod bedre vidende førte rigsraad og folk bag lyset². Neergaard nøjes med at bebrejde Hall, at han, efter at have faaet en formodning om, at man befandt sig paa gyngende grund, ikke energisk søgte at komme til bunds i sagen og skaffe sig vished. Dette spørgsmaal er imidlertid nu fuldt klarlagt; H. Koht har 1908 paavist, at Hall 13. okt. officielt har faaet ganske klar besked af Hamilton herom³.

At Hall fuldt har forstaaet, at alliancetraktaten var bortfaldet, viser en note, han dagen efter, 14. oktr., tilstillede Hamilton, men denne har tillige den største interesse ved, at Hall heri aabent erkender, at hans politiske maal er sam-

¹ Gripenstedts ytring herom hos De Geer I, 250.

² Neergaard i Tilskueren 1902, 301—312. P. Munch i Dansk Tskr. 1902, 450—463. De Geer I, 254.

³ Neergaard, 703. Koht 139—154.

men slutningen af de tre nordiske riger. »Jeg veed, at Deres Excellence vil troe mig, naar jeg forsikkrer, at jeg for mit Vedkommende ikke blot dybt vilde beklage [en standsning i forhandlingerne om en alliancetraktat], fordi der derved berøvedes Danmark en væsentlig Støtte i den øjeblikkelige alvorlige Stilling, men endnu langt mere, fordi en saadan Skuffelse nødvendigviis vilde udøve en i høj grad slappende og hemmende Virkning paa Udviklingen af en inderlig og kraftig Sammenslutning af de 3 nordiske Riger i det Hele. En saadan stod for mig i mine unge Dage som et skjønt poetisk Haab, men i min modne Alder, efter en lang politisk Erfaring staaer den for mig som den uomgjængelige Betingelse for alle 3 Rigers selvstændige og hederfulde Fremtid».

Noten er ingenlunde et nødskrig, som Koht vil opfatte den; den angiver ikke blot maalet for Halls politik, men ogsaa, ved hvilke politiske midler han tænker sig at naa frem dertil. Blandt disse er den formelle afslutning af en traktat kun et mere underordnet, thi det er selve den politiske udviklings gang og konsekvens, som skal føre dertil. Øjeblikkelige vanskeligheder kan derfor meget vel »lettes eller fjernes ved ikke for stærkt at fremskynde den endelige formelle Afslutning, medens de dertil sigtende Skridt dog gik den jævne Gang». »Da Medvirkning af de constitutionelle Repræsentationer dog først vil indtræde paa et langt mere fremrykket Stadium, saa vil *Situationens Magt og den derved fremkaldte Stemning vistnok i høi Grad lette Sagens Gang*».

Det er i de her af mig udhævede ord, at man maa søge forklaringen af Halls politik i de følgende maaneder. Det var en bevidst krisepolitik, som vel intet vilde foregribe, vel ikke paa nogen maade vilde konspirere, endsige udklække virkelig forbryderiske planer, som David siger, men som stedse mere bestemt vilde fremholde nødvendigheden af det afgørende brud mellem dansk og tysk, mellem Danmarks tyske fortid og nordiske fremtid¹.

Endnu i oktbr. kunde Hall vente, at den ydre krise,

¹ Koht 274—275. Bille i Biogr. Lex. VI, 502—503.

eventuelt krigen, vilde medføre løsningen ved situationens magt. Ændringsforslaget af 6. novbr. synes dog at vise et ønske hos Hall om at fremskynde denne krise, vel begrundet i ængstelse for Frederik 7.s sundhedstilstand. Det var for sent; tronskiftet kom 15. novbr. og gjorde hele stillingen langt vanskeligere og farligere. Den nye konge var fast knyttet til helstatspolitikken; han og hans dynasti var en frugt deraf, havde egentlig kun mening, naar denne fastholdtes. Derfor maatte en indrepolitisk krise nu gaa forud for den ydrepolitiske; valget mellem de to retningslinier for dansk politik maatte træffes hurtigt og klart. Det naturlige forløb af krisen maatte blive, at kongen tog en konservativ helstatsregering, og at dette foranledigede en folkerejsning, revolutionen i København; enten vilde denne blive slaaet ned, og Danmark da maaske forskaonet for krigen, eller den vilde sejre, helst ved svensk hjælp, og Carl 15. blive dansk konge.

Det var denne krise, Hall søgte at fremtvinge umiddelbart efter tronskiftet ved det voldsomme og paagaende krav om novemberforfatningens øjeblikkelige stadfæstelse. Thi den hastige stadfæstelse var i sig selv ganske upaakrævet; med rette siger Neergaard, at vægtige grunde talte for under den forandrede situation at holde forfatningsspørgsmaalet aabent¹. Men var det da Halls virkelige hensigt at faa stadfæstelsen saa hurtigt som muligt? Dette spørgsmaal tør man sikkert besvare med et bestemt nej, thi saaledes er det 1865 besvaret af selve Orla Lehmann: »Allermindst er der fra det daværende Ministeriums Side udøvet noget Tryk paa Kongen. Det blev tvertimod stærkt fremhævet for ham, at han ved sin Beslutning i denne Sag tillige traf sit Valg med Hensyn til sin fremtidige Politik, og at det derfor var ønskeligt, om han derom ogsaa vilde raadføre sig med Andre, der besadde hans personlige Fortrolighed. Det er saa langt fra, at Ministeriet trængte paa, at tvertimod hans Beslutning kom tidligere, end det havde ventet, og jeg feiler vist ikke, naar jeg antager, at denne var i fuld Samklang med det navnlig af Bluhme ham

¹ Neergaard II, 881.

givne Raad. Jeg ønsker ikke paa dette Sted i mine Betragtninger at inddrage de endnu saa nye Begivenheder, der knytter sig til Christian 9.s Regjering. Men til Afslutningen af nærværende Fremstilling hører endnu nødvendigviis den Bemærkning, at naar det nuværende Ministerium [Bluhme—David] ikke er kommet til Roret strax ved Thronskiftet eller senere under den saakaldte Pression, saa er det ingenlunde, fordi det daværende Ministerium har lagt mindste Hindring i Veien derfor»¹.

Imod disse meget bestemte udtalelser kan man ikke med Neergaard² anføre ordene i ministeriets forestilling til kongen om stadfæstelse, thi i dette officielle aktstykke maatte Hall naturligvis indtrængende anføre alle argumenter herfor. Men Halls egentlige maal med stadfæstelseskravet var utvivlsomt at drive kongen til at nægte underskrift og tage et helstatsministerium, hvormed krisen vilde komme til udbrud. Helstatsmændene turde imidlertid ikke tage ansvaret; kongen underskrev, fordi han, som Manderström sagde, ellers havde maattet flygte ud af Danmark! Herved var dog ingen klarhed vundet; thi kongen og ministeriet repræsenterede fortsat hver sin politik; Halls krisepolitik var blot for øjeblikket slaaet fejl. Krieger giver os da ogsaa fra dagene efter 18. novbr. et billede af Hall, der viser ham ingenlunde som sejrherre, tværtimod. »Hall gjorde sig igaar [24. novbr.] næsten usynlig, men da Regenbug dog fandt ham og spurgte, hvad han skulde sige til C.[arl] M.[oltke], svarede Hall, at det vidste han ikke. Hos Vedel var Hall igaar aldeles forvirret». »Hall synes nu [26. novbr.] at være kommet noget til sig selv. Efter Alles Vidnesbyrd har han i disse Dage været aldeles ude af Ligevægt — ogsaa Næseblod, det sædvanlige Tegn paa stærk Agitation, havde indfundet sig». Volfhagen udtalte til Vedel, at »det ikke vilde forundre ham, om En kom og fortalte ham, at Hall havde skudt sig. Dette er nu en Overdrivelse, men vist er det, at Hall har været særdeles deprimeret, uden nogen bekjendt Grund». Endnu 28. novbr. var Hall »meget

¹ O. Lehmann: Om Aarsagerne til Danmarks Ulykke 44.

² Neergaard II, 883 anm. 1.

betænkelig forknyt», som Krieger skriver med en noget frastødende haardhed ¹.

Meget oplysende om ministeriets politik er ogsaa Kriegers meddelelse under 17. novbr. om, at Lehmann havde været hos Hamilton og ment, at kong Carl nu burde trække en lejr sammen i Skaane, men dette fandt Hall dog var for galt; Hamilton saa ogsaa, at det vilde kunne misforstaaes. Kong Carls opfattelse af dette punkt har han selv senere, i foråret 1864, udtrykt i et brev til Sohlman: Vi ville ikke (f. eks. ved at sende en armé til Skaane) fremkalde en revolution i Danmark. Er den sket paa egen haand — da er det en anden sag. Da er øjeblikket kommet til at vove alt ².

Den indenrigspolitiske krises udsættelse kunde kun betyde, at den naarsomhelst maatte bryde ud igen; kongen ønskede et nyt ministerium, Hall en endelig afgørelse. 20. decbr. blev ved pressionen den latente krise paany akut; og denne gang var alt saaledes tilrettelagt af Hall, at man skulde synes at kunne naa til et klart valg og en klar afgørelse. Der var vel et øjebliks vaklen hos Hall, eller han mente at vise en uskadelig imødekommenhed, da han 24. decbr. lovede, at rigsraadsindkaldelsen skulde blive kontrasigneret. Da var det Krieger, der kom til og ved en energisk argumentation overfor Fenger og Monrad fik sat igennem, at »Hall i Vrede erkjendte, at Rigsraadsindkaldelsen ved hans Ministerium var umulig og gik til Kongen med den Erklæring, att Fenger ikke vilde indkalde Rigsraadet». Det er højst karakteristisk, at Krieger, der dog sikkert har anset sin virksomhed ved denne lejlighed for meget fortjenstfuld, ganske undlader at omtale den i sine dagbogoptegnelser, der saaledes for dette punkts vedkommende faar en temmelig stor lighed med Davids 1863-beretning ³.

Imidlertid laa krisen denne gang meget fast. Hjemsendelsen af rigsraadet 21. decbr. uden meddelelse om pres-

¹ Krieger II, 350, 353, 354, 360.

² Krieger II, 341. Kongens brev er refereret J. Clausen: Skandinavismen 189.

³ Af Orla Lehmanns Papirer 218. Krieger III, 27.

sionen, fastholdelsen af grundlovens ikrafttræden 1. jan. 1864, nægtelsen af kontrasignaturen, endelig Halls med fast og lydelig stemme afgivne erklæring om, at ministeriet var en helhed, og at de alle stod og faldt med hinanden — alt dette skulde synes at holde kongen som i en skruestik, saa at der virkelig ingen anden udvej blev for ham end et konservativt helstatsministerium eller, hvad der vilde være endnu værre, et ministerium Oxholm, begge med statskupet som eneste virkemiddel og med den truende skandinaviske revolution for sig. Da brast ogsaa denne gang Halls krisepolitik ud af hans haand, han havde spændt buen for stærkt, den gav efter i sit svageste led — Monrad.

Hvad Davids optegnelser har ladet formode, bestyrkes saaledes ved en nøjere betragtning af Halls politik; tanken om den skandinaviske revolution var af afgørende betydning, saavel for oppositionen som for regeringen i Danmark under krisen i 1863.

Det er maaske sandt, at Halls karakter ikke var for de store vovespil, men han havde i alt fald le courage de ses opinions og den karakterfulde mandighed, der giver styrke til i tavshed at bære tungt ansvar og skarp kritik. I rigsarkivet ligger optegnelser af ham om 1864, der efter gammeldags skik først bliver tilgængelige 1964. De er altsaa indtil da en tabt kilde for historieforskningen, men maaske vil det til den tid vise sig, at den historiske kritik er i stand til ved et nøje studium af de bevarede kilder at rekonstruere den nyeste tids tabte kilder med lige saa stor sikkerhed som middelalderens.

Erik Arup.